

TOPONÍMIA I ROMANITZACIÓ A LES COMARQUES DEL BAGES, EL BERGUEDÀ I EL SOLSONÈS

Ramon CARRETÉ PARERA

I.— METODOLOGIA

Objectius i límits

Aquest estudi és fruit de la reelaboració i reestructuració (amb consideració de noves dades i revisió dels plantejaments i resultats inicials) d'un dels treballs de metodologia de recerca toponímica que es varen endegar en el decurs del seminari de doctorat dirigit pel Dr. Antoni M. Badia i Margarit sota el títol general de *Toponímia i Història*, l'any acadèmic 1986-87 al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona. En la fase inicial del treball, replega de dades i buidat de mapes i textos, la tasca fou compartida amb la Sabina SALAT i REGUANT, que hi va fer una aportació important i a qui, en justícia, cal agrair aquí la col·laboració.

El col·lectiu es proposava d'aproximar-se a l'argumentació del Dr. Badia sobre l'origen de la partició dialectal de la llengua catalana: la coneguda i controvertida teoria que combina l'acció del substrat preromà amb la influència de la romanització (més o menys intensa segons les zones) i la desromanització que provocà l'arabització (i que alliberà la força latent del substrat)¹.

Badia dividí el territori català en diferents zones, segons la romanització si hi fou intensa o superficial, i l'arabització intensa, superficial o nul·la. Per determinar el grau de romanització, es fonamentà en tres criteris: els topònims en *-anum*, *-acum* i afins proposats per Coromines²; els compostos de *Villa* + nom propi, no necessàriament romà; i l'hagiotoponímia. El mateix Badia reconeixia l'escassa força probatòria d'aquests dos darrers criteris per ells sols, i posteriorment a la realització del seminari ho ha remarcat novament³. Badia computà a partir del *Nomenclàtor*⁴ els hagiotopònims i compostos de *Villa* + NP i, aquests darrers, especialment sobre la tesi de F. Marsà⁵; els noms en *-anum* etc. els tra-

gué de Coromines⁶; i determinà el grau d'arabització i les zones de feble romanització bàsicament sobre estudis de Coromines⁷ (pel que fa a la toponímia; naturalment, no obvià pas la prioritat que cal atorgar a les proves fornides per la història i l'arqueologia).

El col·lectiu del seminari es proposà de comprovar si el grau de romanització quantificat per mitjà de la toponímia es corresponia amb els coneixements arqueològics que teníem sobre cada zòria concreta. Un grup estudià la toponímia ibero-basca de les comarques pirinenques; un altre revisà les llistes de noms àrabs de Coromines; i un altre, d'on sorgí aquest treball, seleccionà diverses comarques (no es va poder cobrir tot el territori del Principat). Cal insistir en la preeminència de la metodologia, car les limitacions de tota mena (temps, gent, mètode i mitjans), no permetien pas esperar altra cosa sinó uns resultats necessàriament molt provisionals. Així, ens acontentaríem amb una aproximació molt limitada, que enfoqués més de prop l'estat de la qüestió i suggerís possibles vies més sòlides de recerca.

L'opció que aquí presento fou l'estudi de la relació toponímia / romanització a tres comarques de la setena regió, amb la particularitat que una, el Solsonès, és travessada pel feix d'isoglosses que divideixen els parlars oriental i occidental (amb les naturals zones de transició, xipella etc.). No es tractava pas de presumir una hipotètica (i no gens esperable) relació entre Solsonès oriental = més romanitzat, Solsonès occidental = menys romanitzat; però m'encuriosia de confrontar la distribució de dades toponímiques i arqueològiques justament en aquesta comarca; no menys que a les altres dues, totes tres situades per Badia (sempre segons els noms de lloc) al grup mitjà: ni tan romanitzades com les costaneres, ni tan impermeables a la petja de Roma com les nord-occidentals.

* * *

Hom es marcà com a objectiu fer una recerca toponímica a fi d'intentar esbrinar:

- a) Si es podia establir el grau de romanització de cada una de les comarques del Berguedà, el Bages i el Solsonès a través de la toponímia;
- b) Si aquest grau de romanització s'acordava amb el que es podria inferir a part de les dades arqueològiques.

Es partia, doncs, de la hipòtesi, intuïtivament coherent, que es pot postular una gradació, qualitativa o quantitativa, en la intensitat de la romanització arreu dels Països Catalans, i més estrictament, a la Catalunya Vella.

Hom optà per estendre la recerca, no sols als nuclis de població (ciutats, viles i pobles, agregats, quarters, colònies i cases de pagès disperses), sinó també als llocdits; noms d'accidents orogràfics o hidrogràfics (barrancs, muntanyes, rieres, fonts, etc.). S'advertí que, a manca d'estudis documentals particularitzats, els noms de les masies no era prou indicatiu: l'antigor documentada de les més velles no passava de l'Edat Mitjana, i no es podia inferir, per a la majoria no do-

cumentada, una antiguitat major. El risc de trasllats onomàstics resulta, endemés freqüent. Pel que fa als hagiònims de l'advocació de les esglésies, tampoc no és lícit de recolzar-s'hi despreocupadament; mentre que els noms de lloc que els complementen, quan es poden documentar com a antics, permeten d'aventurar-hi cap enrera una estabilitat similar a la que cap endavant han mantingut fins avui.

Una altra limitació, més important, és conseqüència de la mateixa naturalesa del present treball, les vies a exhaurir excedint de bon tros les nostres possibilitats, a manca d'obres de síntesi a les quals recórrer: altrament, la indagació podia haver-se allargat qui-sap-lo. El cost d'aquesta limitació és haver de deixar sense datar l'antiguitat de molts topònims; per bé que la consulta dels materials disponibles permet d'aventurar, pràcticament en cada cas per absència de dades, que es tracta de noms relativament moderns.

L'establiment d'un corpus

La millor via per a obtenir un corpus al més complet possible de topònims de llocs habitats és el recull toponímic *in situ*, mitjançant enquestes als habitants. Però són poques les localitats on algú hagi endegat aquesta tasca, la lentitud de la qual obvia que s'hagi pogut prendre en consideració aquí⁸. Per això es va optar per la via del buidatge de mapes⁹, complementada per gran nombre de consultes puntuals a diverses obres de caràcter general, que tanmateix convindria despullar exhaustivament¹⁰. En força ocasions, hom ha recorregut a la comunicació personal d'informadors solvents¹¹.

Amb tot plegat, esperàvem haver eixamplat, bé que mínimament, el nombre de topònims d'origen presumptament romà en aquestes comarques per a una ulterior revisió que n'esporgarà naturalment la major part. Que la present relació no és més que una mera presumpció, és cosa òbvia, guiada com ha estat sovint només per la forma del nom, sense dades històriques o documentals que en confirmessin res. No es passarà, així, del terreny de la hipòtesi més arriscada, gairebé sense base; cal, doncs, admetre d'entrada que en cap cas no es pot ni es vol afirmar de cap topònim que sigui o no sigui romà; només que podria ser-ho per l'estructura del nom, i a manca d'altres dades, amb les quals sens dubte els coneixedors de la història de cada indret hi farien claror. No se n'hi faci, doncs, retret: som conscients que l'hagiotoponímia no és rellevant, majoritàriament vinculada com és a la Reconquesta; que no tots els noms en *-à* (ni amb un NP llatí per ètim) han d'ésser necessàriament romans¹², i que versemblantment la majoria de vil·les amb nom propi són d'origen medieval. I també que els noms de casa difícilment podrien remuntar-se a l'època romana (sí alguns pocs noms de lloc que en constitueixen el terme determinatiu, però àdhuc en aquests casos no es pot afirmar res sense proves feaents com podrien ser els vestigis arqueològics). I, de fet, sabent per la Història que aquestes comarques havien estat romanitzades, és perfectament admissible que qualsevol indret hagi conegut la presència dels romans i hi hagi hagut vil·les i conreus ci i lla, la toponímia sola no essent-ne tota sola probatòria (ni l'absència de toponímia tampoc en contra).

La selecció de topònims d'aparença romana

D'acord amb el criteri emprat per Coromines a *Noms romans...*, criteri generalment admès ençà dels estudis de D'Arbois de JUBANVILLE, Jakob JUD, W. MEYER-LUBKE i J. BALARI, i molt ben matisat per Paul AEBISCHER, ací, en principi, es consideraran d'hipotètic origen romà els topònims acabats en *-à*, *-ana*, *-ans*, *-anes*, *-anges*, *-ànigues*, *-acs*, etc., procedents del llatí *-anum*, *-anam*, *-anicas*, *-acus* i afins, sempre entesos com a derivats d'un nom de persona llatí. Aquest ha estat també el criteri adoptat per Badia, per a quantificar la presència romana a les nostres comarques. És clar que hi ha noms pre-romans que ens han pervingut amb un sufix similar; no tots els noms en *-à*, al contrari del que preconitzava Bal., són romans; Aeb. en distingeix diverses possibilitats alternatives.

Per tant, del corpus obtingut en el buidatge de mapes i llistes (que en aquest resum obviam), es va seleccionar tots aquells mots acabats en una d'aquestes terminacions. Tanmateix, ja en la tria se'n bandejaren un nombre considerable: aquells que, en la caòtica transcripció dels mapes apareixent acabats en *-à*, podíem intuïtívament, per la nostra pròpia competència de parlants, atribuir, no pas a un ètim llatí en *-anum* i afins, sinó a la mala grafia de noms acabats en *-ar* amb *-r* muda, del tipus *Aguilà*, *Vilà* etc., és a dir, que en llatí presentarien un sufix amb *-R-* i no pas amb *-N-*. Hi haurà casos dubtosos, com *Abeirà* o *Catllà* (que poden procedir d'*Abellar* i *Catllar* o bé dels antropònims *Apilius*, *Abillius*, *Castellanus*; cf. Moreu-Rey, *NNL*, 138). O d'altres en què, malgrat el fonema */n/* subjacent, no hi ha relació amb l'antroponímia llatina; cas de *Solà* (= solana; cf. Moreu-Rey, *NNL* 44), etc.

També ha estat seguit el criteri primer de Badia (que ell mateix ja adoptà amb reserves i més tard, com hem vist, bandejà) de considerar secundàriament els topònims formats sobre *Villa* + nom propi de persona (ja sigui llatí en genitiu o germànic en aposició o bé en la seva forma llatinitzada i en genitiu). Hom ha pres en consideració els casos dubtosos, en què el segon element del compost, no coincidint amb cap mot del lèxic comú, tenia aparença de germànic, per bé que no hagi pogut ésser documentat com a tal (ex: *Vilafruns*). S'han bandejat, en general, aquells en què el segon element és un adjectiu (*Vilaseca*, *Vilallonga*, *Vilavella*...) o un substantiu en funció de predicat nominal (*Viladàsens*, *Vilademuls*, *Viladecans*, *Viladecavalls* etc.), però n'hem rescatat algun de documentat antigament. Convencionalment, s'ha prescindit dels genèrics *Vila*, *La Vila*, *El Vilar*, *Els Vilasos*, *Vilella*, *Vilaró* etc.; així com dels topònims formats per un NP precedit d'un primer element altre que *Villa* (*Camp*, *Castell*, *Coll*, *Mont*, *Palau*, *Serra*, *Torre*, etc.), estudiats per Aeb. Així, no hem recollit noms com *Castell d'Alareny*, *Torre d'Elbreny* o *Torre d'Ennegó*; sí, però, excepcionalment, *Moripol* i *Serra-sanç*, citats per Cor. Com ha estat dit suara, les xifres de BADIA, calculades sobre el recull de F. Marsà, han estat comparades amb les entrades que recull el *DCVB* (que lliguen amb el zero per al Solsonès, amplien a 3 l'1 del Berguedà [*Viladomiu*, *Vilaferran*, *Vilaformiu*] i en donen 3

en lloc de zero per al Bages [*Vilamarichs, Vilarassau, Vilomara*]). Com es veurà més endavant, de *villae* + NP n'hi ha (i n'hi ha hagut) molts més.

Convé, però, tenir present que no necessàriament el nom *Vila* ha d'implicar l'existència d'una vil·la romana (poden ser més probablement medievals), per bé que no fóra desencaminat, en zones poc o molt romanitzades i apropiades al conreu, de suposar-hi una explotació ben antiga; i que, per contra, en indrets on l'arqueologia i la Història han establert positivament que hi hagué *villae* romanes, la toponímia del lloc no ha mantingut aquest apel·latiu (i.e., Boades).

Els hagiòtopònims, que Badia emprà com a tercer criteri malgrat reconèixer que poden deure tant a la Reconquesta com a la Romanització, han acabat exclosos d'aquest estudi, un cop comprovat el recompte que Badia féu de les entrades del *Nomenclàtor*, bo i constatant la raó de les reserves que ell mateix hi oposà; a més, sembla rellescós, en molts casos, de considerar rellevants aquells hagiòtopònims formats anteposant al nom d'un indret el nom d'un sant a qui hom dedicà una església en aquell lloc, ja que sovint es documenta el nom del lloc tot sol amb anterioritat al compost [Nom de sant + Nom del lloc].

Per exemple, enfront de casos com Sant Corneli (Cercs), Sant Esteve i Santa Cecília (Balsareny), Sant Ponç (Sallent), i passim, en què el nom de sant apareix tot sol, trobem casos com Lluelles, Cerdanyola, Biure, La Clusa, Torroella, Castell de l'Areny, Rus, Montserrat, Horta, Cornet, Oló, Aladernet, L'Alou, Ferrans i molts altres, àdhuc Bages, en què podem documentar el nom del lloc *abans* de la consagració de les esglésies o monestirs que l'adoptarien com a complement. L'hagiòtopònim, doncs, en aquests casos sembla respondre a la conquesta o àdhuc a una època posterior; rarament hom hi podrà trobar dades (documents o vestigis d'esglésies visigòtiques o, en general, preromanes dels segles VII-VIII) que permetin inferir la presència d'hagiòtopònims antics en aquests indrets. Cal considerar que la immensa majoria d'esglésies foren fundades durant els segles de la Reconquesta, i poca cosa es podrà aventurar del grau de cristianització anterior de molts indrets que no sabem ni si eren habitats. Ja s'ha al·ludit a les objeccions de Moreu-Rey («*Protohistòria...*», loc. cit.) i a l'actitud del mateix Badia («*L'hagiòtoponímia...*», loc. cit.), que confereixen poca o nul·la bel·ligerància ja a aquest argument.

La datació dels topònims

No n'hi ha prou, però, amb buidar mapes, ni tan sols amb examinar llistes exhaustives d'àmbit local, si ens limitem a extreure'n un grapat de noms propis presumptament de procedència romana segons llur aparença. Calia esbrinar, en la mesura que fos possible, l'antiguitat de cada topònim; i això resultava més problemàtic com més petita era la unitat en qüestió, car hi ha prou obres de divulgació que forneixen dades relatives a les primeres documentacions de noms de pobles, esglésies, monestirs i castells¹³, però no pas de noms de cases i masos aïllats, i ací la investigació esdevindria laberíntica, perdedora entre dotzenes

d'arxius públics i centenars de privats, bo i furgant milers de manuscrits de tota mena.

Un cas paradigmàtic, que palesa la necessitat de datar cada nom a fi de constatar-ne una certa antigor, el deparen les colònies de *Viladomiu* al terme municipal de Gironella (Berguedà) i adjacents. Sobre el mapa llueixen com un parany: són evidentment compostes de *Vila* + un nom de persona en genitiu, i un nom de persona romà, per si fos poc: *Villa Domitii*. El *DCVB* en subscriu l'etimologia. Però, ai las!, es tracta del cognom del propietari de la indústria, que s'hi establí l'any 1868¹⁴. Moll (1959) dóna com a origen del cognom el nom del «poble» del Berguedà; la segona edició ja no ho duu. El *DCVB* documenta el cognom, ultra a Premià de Mar (al Maresme, tan abundós en toponímia romana), a d'altres indrets de les comarques que tractem, però enlloc no n'he sabut trobar el solar. Caldria una investigació genealògica; sembla obvi que el cognom en qüestió ha de tenir un origen toponímic denotant una ben possible procedència romana, però és del tot arbitrari adjudicar al Berguedà una fantàstica *Villa Domitii* fruit d'un trasllat onomàstic evident. En d'altres casos, i no pas tan clarament «romans»; l'absència de tota data no permetrà fer altra cosa sinó apuntar-lo amb interrogants; però s'assumirà la convenció de no considerar antic, a manca de més dades, cap topònim que no trobem documentat a les obres de consulta que emprarem.

L'aparició, que ja des de tants anys es feia pregar, de l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan COROMINES proporcionarà una esplèndida deu on abeurar tota última recerca etimològica. No pas, ben segur, com a nou evangeli d'indiscutibles dogmes, però sí en tant que punt de referència obligat, des d'on avançar i progressar, complementant-lo o refutant-ne els arguments si s'esqueia. No ens podíem permetre, amb tot, de deturar tota feina i jeure planyent-nos per la trigança d'una edició tan cara de veure i que ara, per fi, s'anuncia. Ans al contrari, cal posar fil a l'agulla i espigolar, enmig de l'abundós, farragós diríem, material dispers que ens podria ser útil, aquell de més fàcil consulta, ja sigui per aparèixer ben catalogat en obres de divulgació o síntesi, ja sigui, en cas de voluminosos aplecs de dades, per comptar amb índexs que en facilitin el maneig.

L'edició, actualment en curs, de l'*Atlas Històric de Catalunya*, de Jordi BOLLÓS, que cartografia tots els topònims enregistrats en documents dels segles VII ençà, haguera estat la font ideal per a pouar-hi tota mena de recerques. Malauradament, no havien aparegut, en encetar el treball, els mapes corresponents a cap de les tres comarques que estudiem. Aquesta és una de les obres de síntesi a la manca de les quals ens referíem suara; sort que en pocs anys l'esforç dels autors d'aquest Atlas fornirà als estudiosos futurs una eina incomparablement útil.

5.- Les dades arqueològiques

També haguera estat pràctic per al nostre estudi haver pogut ja disposar del cens de jaciments prehistòrics que el Patrimoni Artístic i Monumental de la Ge-

neralitat és en curs d'inventariar. Per dissort, el més calent era a l'aiguera i, concretament, de les comarques que ens afecten no tenien aleshores res catalogat.

Per al Bages, però, hi ha editat un excel·lent catàleg i es compta amb una bona bibliografia¹⁵. Dissortadament, en canvi, per al Berguedà el panorama és desolador: cap treball de síntesi, i ben poques restes dels romans conegudes. ¿És perquè no n'hi ha, o perquè no hi ha prou arqueòlegs i no s'hi han fet excavacions? Les dades històriques hi són, bé que migrades: el conegut text de Tit Livi parlant del combat al *Castrum Bergium*, identificat per molts amb Berga, territori dels bergistans (bé que algú situï aquest *castrum* a Osca o Jaca); però sembla que l'única, l'única troballa romana a Berga són uns fragments de *terra sigillata* a La Canal dels Avellaners¹⁶. Del Solsonès hi ha unes monografies importants sobre uns jaciments importants¹⁷; són conegudes les termes de Can Sotaterra a Solsona, la ceràmica de l'Abella a Linya i les restes de la guàrdia o fortí de Tentellatge (Navès), atribuïdes als romans, així com l'existència d'una desviació devers Solsona i ponent de la via empedrada tardo-romana que anava de Montmajor i Lluelles a La Guingueta (GGCC).

* * *

6.- *Conclusions sobre la metodologia del treball*

Sembla que la conclusió més òbvia fóra pensar que, esperant uns anys més, un estudi com aquest, emprès amb ànim exhaustiu i sistematitzat per tot el territori del Principat (els dominis de la llengua abans de les conquestes de València i Mallorca) resultaria més planer i fonamentat sobre bases més sòlides.

En efecte, poder comptar amb un *Atlas Històric de Catalunya*, aplec cartogràfic de toponímia antiga; uns mapes MTN.25 densos de topònims ben transcrits; un inventari de jaciments arqueològics del Patrimoni Artístic i Monumental; l'*Onomasticon Cataloniae*, i uns bancs de dades solvents que globalitzessin el procés de comparació, tot plegat permetria a un equip d'estudiosos de sistematitzar al màxim el seu treball i poder aprofundir-lo exhaustivament.

El mètode, tanmateix, fóra el que ha estat emprat aquí. És a dir: a) recollir, de les fonts més a l'abast, un corpus important de topònims; b) fixar uns criteris de selecció per a destriar quins topònims, per llur aparença romana, interessin; c) datar-los mitjançant documents antics, recorrent a fons arxivístics catalogats o compendis índexats; d) esbrinar-ne la possible etimologia a través de grafies antigues recollides en aquells mateixos fons; e) catalogar els indrets amb restes arqueològiques de l'època romana; f) cartografiar conjuntament les dades toponímiques i arqueològiques (i eventualment les històriques); i g) elaborar les conclusions que semblin derivar-se de l'observació del mapa.

II.- LA TOPONÍMIA

A les llistes i mapes que segueixen figuren, a nivells diferents, els noms de lloc presos en consideració, així com les dades arqueològiques. Tots van numerats i a cada nivell correspon un símbol: *a*) amb un quadrat hi ha els noms en -À i afins que puguin derivar d'un antropònim llatí; *b*) amb un rombe, altres noms en -à i afins, d'origen no llatí o dubtós, i noms de possible ètim llatí no acabat en -*anum*; *c*) amb un cercle, els compostos de VILLA + nom propi (o, en tot cas, amb un segon element no identificable a primera vista amb un adjectiu comú). S'ha valorat la datació antiga del topònim: normalment no figuraran en aquest grup noms dels quals no s'hagi atestat prou l'antigor. Eventualment s'hi ha inclòs uns pocs compostos de VILLA + [adjectiu / SN / nom de lloc] de datació antiga i corresponents a zones de romanització comprovada; *d*) encara, amb tipus més petit, s'adjunta una llista parcial d'alguns dels topònims bandejats, ja sigui per manca de datació, ja per l'evidència de no correspondre a antropònims, etc.

Entre claudàtors s'especifica la tipologia de cada topònim: si fa referència a una casa de pagès, una església, una riera, un llocdit etc. Això és necessari per evitar duplicitats: sota un mateix topònim poden aplegar-se els noms propis d'una vall, una masia, una església i un riu, per exemple, i només l'hem de comptar per un. En canvi, adesiara ens apareixeran noms repetits sense relació aparent entre ells (com és ara diversos CLARÀ, dos FRONTANYÀ, etc.), comptabilitzats individualitzadament. Caldrà excusar les omissions de topònims menors que els coneixedors del lloc hi podrien afegir, així com per l'eventual aparició d'algun «fantasma» que s'hi pot haver esllavissat, aplegat, sense prou cautela, d'algun mapa erroni o informació poc contrastada.

Entre parèntesis angulars es donen tot seguit les datacions més reculades que hem trobat als diversos índexs estudiats; novament ens excusem davant la possible existència de documents més antics als quals potser no s'ha prestat prou atenció. S'hi contemplen també les grafies antigues que ens puguin donar pistes etimològiques; cal tenir present que no sempre aquestes grafies corresponen al nom de lloc en qüestió, sinó a d'altres indrets homònims on també ha estat documentat, la possibilitat d'un trasllat sempre cabent-hi. També es farà esment a les etimologies proposades pel DCVB, NNL. Moll etc., així com al fet de figurar a les llistes de Cor. i Aeb. Rarament l'autor ha aventurat una hipotètica etimologia, marcada en tal cas amb interrogant. Sí que apunta (purament com a hipòtesi!!) radicals o sufixs germànics amb alguna semblança als elements dubtosos. En fi, entre parèntesis s'emet en alguna ocasió un judici abreujat dels motius pels quals en cada cas s'incorpora o rebutja el topònim, o bé altra informació que s'ha entès pertinent.

No cal dir que, pràcticament en tots els casos, la incorporació o rebutjament d'un nom és una decisió aventurada i molt provisional, i només podrà ésser considerada com una aproximació hipotètica, mancats com estem d'arguments defini-

tius. En cap cas no es pretén que aquesta relació impliqui cap certesa sobre la romanitat de cap lloc; només establir una base toponímica amb què comparar les dades arqueològiques.

EL BAGES

NOMS EN -ANUM I AFINS

- 1) **CABRIANES** [poble esg.] (Sallent) < *Cabrilianas* 1006, *Cabrilianes* 1080 > < ← *Caprianus* ← *Caprius* (DCVB) > < Moreu-Rey, NNL 138 > (Aeb.) (Cor.).
- 2) **CLARÀ** [castell] (Moià) < ← *Claranum* (antrop. s. X. Moreu-Rey NNL 138; *Clarianum* (Moll)) >. < *Castro Clara 911*, LFM > (No és cap dels Clàrà que citen Aeb. i Cor. al Berguedà i altres indrets; però no ens sembla pas menys plausible que aquells si no és un trasllat).
- 3) **GAIÀ** [mun., esg.] (Gaià) < *Galiani* 936; *Castro Galiano* 936; *Gallano* 983; *Galliano* 1045 > (← *Gaianus*, *Gaius*; Moreu-Rey, NNL 139) (Cor.) (Aeb.). (S'hi trobà un sarcòfag tardo-romà). També hi ha:
- 3 bis) **VILAGAIÀ** [mas] (Gaià) < *Vilagaya* 1313, *H^a Bag* > < *Villa de Gaiano* 1064 (Aeb., per a un altre indret) >.
- 4) **MAIANS** [mun., esg.] (Castellfollit del Boix) < *Medianum* 972 > (Nom comú, DCVB; nom propi *Medianus*, *Maius*: Moreu-Rey, NNL 139, amb interrogant) > (Cor.).
- 5) **MEJÀ** [castell, raval] (Sant Mateu de Bages) < 975, 1068 > (← *Medianus* ← *Medius*, o ← *Maianus* ← *Maius* (Moreu-Rey, NNL 139, amb interrogant; com MEIA, DCVB) (Cor.) < D'altres grafies antigues referides a un indret homònim: *Midiano* 879, 936; *Mediano* 1025, 1169; *Miziano* 1046 (Aeb.) >
- 6) **MOIÀ** [mun.] (Moià) < *Modeliano* 993, 1188, *Modiliano*. 1210, *Modelianum* 1133 > (Aeb.) (Cor.) < Moreu-Rey, NNL 139: ← *Modianus*, *Modilianus*, *Motilius*, *Motalius* >.

* * *

b) ALTRES NOMS EN -ANUM O DE POSSIBLE ÈTIM LLATÍ

- 26) **MARFÀ** [riera] (Monistrol de Calders; i MARFÀ [lloc, parròquia, castell, riera] < *Marphani* 939; ABC: *Villa Marfano* 1033 > (DCVB suggereix un origen germànic. En tot cas, és un lloc històricament relacionat amb el Bages, però pertany a Castellcir, Vallès Oriental, des de 1845. La riera de Marfà passa pel Bages, però sembla clar que el seu nom prové del del lloc.
- 27) **MONTPEITÀ** [muntanya] (Sant Fruitós de Bages) < *Monte Petano* 967; Vila a Monpeità, 1076 ABC > (La vil·la prengué el nom del lloc).

28) **SERRA-SANÇ** [lloc, 2 masos, esgl.] (Sallent) <951, «*ipsam Serram quam Sancio dedit...*»; *Serra de Sancio 1154*>. (Cor.) transcriu *Serrassans*. (L'antropònim *Sanç* prové del llatí cristià *Sanctius* ← *Sanctus*. No es refereix, però, a cap personatge romà; el document de 951 sembla al·ludir a un propietari contemporani. Es tracta, doncs, d'un compost amb antropònim medieval, no de cap sufix afí a *-anum*).

* * *

NOMS EN *VILLA* + *NP* I ALTRES TOPÒNIMS QUE HEM PRES EN CONSIDERACIÓ

- 45) **VILADASSAU** [esg.; mas SAU] (Sta. Maria d'Oló) <*Villa Ansaldi 1284*>.
- 46) **VILADELLEVA** [Callús] <*Villa de Leva 1025, ABC*> <*Leva 927: Kremer 12 A*>
- 47) **VILADERAN (VILLA DE RANLO)** (↓) (Castellnou de Bages) <1020, 1038, ABC> (Es conserva el nom i la casa, deshabitada, vora La Sala de Castellnou. Nom de dona; cf. Kremer 150, AC 38, CC 169, LFM).
- 48) **VILADÉS** [mas, esg.] (Rajadell) (Restes arqueològiques romanes dels segles II-III d.C. No sembla nom de persona).
- 49) **VILADORDIS** [lloc, esg.] (Manresa) <*Villa de Ordios 1045; Villa Ordoorum 1296*> ← '*Vila d'ordis*'. També: **VILAMAJOR** [esg, antiga, de Viladordis] (Manresa). També, pels encontorns, **VILAPICINA** <ABC: *Villa Pecinna 999*; «vila antiga, 1005; Mas Vilapicina, 1156, 1180 (adj.: d'un forn de pega, Bal., ABC); després, per un propietari de cognom Marcet (s. XIV) passà a ser *Les Marcetes* (ABC)> (Els tres primers noms són compostos de *Villa* + Adj. o SN. Importants troballes romanes).
- 50) **VILAFRUNS** [lloc, mas, esg.] (Balsareny) (*FRUNS: cognom manresà, DCVB*). (No podem assegurar que sigui un nom propi germànic. Moll (1982), a part de l'adjectiu català *enfrú* (cf. també *DECLC*), atribueix al cognom *Anfruns* el productiu element *-funs* 'prompte, dispost' (*Kremer II, 15*; però v. també I, 72-76). Pot ser que el topònim (no documentat abans del XIV) es formés a partir del cognom, també antic al terme veí de Sallent. J. M. Sabala troba, sense datar-la, una grafia antiga *Villa Peruns*. L'hagionim de l'església, però no el nom del lloc, és citat l'any 951; la masia és molt antiga, i hi havia una necròpolis altmedieval).

VILAGAIÀ (vid. supra, 3 bis)]

- 51) **VILAGRÍ** [mas] (Sta. Maria d'Oló) (Ap. *GGCC*. No sembla nom de persona).
- 52) **VILAGONELLA** [aqueducte] (Avinyó) <938> (Antropònim? Cf. Kremer 96 i nota 752).
- 53) **VILAGÚ** [lloc, mas] (Sta. Maria d'Oló) <Als mapes, *Vilagut*> < ← *Vila d'Agut. Villa de Gud, 1179; Villa Degud 1067, LFM*, referit a un ciutadà de

Carcassona; Villa Acuti 992, Bal., sempre referit a indrets homònims».

- 54) **VILAMARICS** [lloc, esg.] (Marganell) <Villa de Milech 921, Vila Milech 925; Vilamelich 925, CC 162; Vilamilec 920, ABC> (← Haimirich = Eimerig, s. X: Moreu-Rey, NNL 116); metàtesi *Melich / Milech?* Però CC cita d'un trasllat, i les tres grafies més antigues donen *Milech*, tanmateix NP per la preposició).
- 55) **VILA-RAMÓ** [vall, mas, 2 esg.] (Gaià) <1120, H^a Bag> (No sembla antropònim. Cf. Kremer 148).
- 56) **VILARMAU** [mas] (Artés) (Antropònim? Cf. VILARNAU ← Villa Arnaldi, DCVB) (Sense dates; pot ser un cognom o un trasllat).
- 57) **VILLA DE ALDORELLS** (ubicació incerta) (↓) <1288, ABC> (NP amb un primer element *ald-* molt productiu: cf. Kremer 6).
- 58) **VILLA DE AMODI** (Talamanca) (↓) <1008, ABC> (Avui *Vila-rasa*).
- 59) **VILLA** que dicunt **DE BAGO** in Kampo Bagas (Sant Martí de Torroella?, ABC) (↓) <948> (Cf. Kremer 24).
- 60) **VILLARE DE ELZIA** (Sant Fruitós de Bages) (↓) <999, ABC; també una *Villa Elzisona* 1008, que ABC situa a Sant Mateu> (Nom de dona).
- 61) **VILLA DE GUDUL** (Calders) (↓) <1031, ABC> (Cf. Kremer 92, *gud-*).
- 62) **VILLA DE LODZERTS** (Sant Fruitós de Bages) (↓) <1043; *de Lozerts*, 1078; *Lodertis*, 1090 (ABC)> (Vora el mas Casanova; ABC, malgrat la preposició, no ho creu antropònim; cf. Kremer 120, 122 *laud-*, *leud-*).
- 63) **VILLA DE MARUANO** (Sant Fruitós de Bages) (↓) <1036, ABC; abans, **VILA CAFELLS** 1022, 1032; 1036, *Vila de Maruano que dicunt Caffeldis*> (ABC: *Cafells*, nom del lloc; *Maruano*, del propietari; ¿romana o de la repoblació?).
- 64) **VILLA MATACANIS** (Artés) <889, CC> (No és NP, però hi hagué una villa romana important; avui, *Matacans*).
- 65) **VILLA REGUCI** (Talamanca) (↓) <991, ABC> (Antropònim? Cf. Kremer, 152 *recc-*, *ric-*).
- 66) **VILLAM SCLUANI** [i del seu germà] (Manresa) (↓) <978, a Vallformosa, ABC> (Cf. Kremer, p. 334; AC 7; Aeb., per a un homònim).
- 67) **VILLA TORCONA** (Artés) <889, ABC> (No sembla NP; cf. Kremer 175. Després: *El Torcó* [cases, barri], possible vil·la romana, H^a Bag.).
- 68) **VILLAM VALLE FORMOSA que erat DE ALAZINO** (Manresa) (↓) <978, ABC> (Cf. Kremer 5 i 7 *alls*, **amalls*).
- 69) **VILOMARA** [mun.] (El Pont de Vilomara) <Villa Amara 982, 1023, 1077> (← Vila Omara (DCVB); germ. Odmarr, Audomarr (MOLL); antropònim femení àrab, Moreu-Rey NNL 108, 127). També un homònim a Manresa: Trasllat?

TOPÒNIMS QUE HEM DESCARTAT:

Artés: MAGRANS.

Avinyó: VILAPADUA [2 masos] ('vila estesa', DCVB; *Vilapudua* 1553); VILA ALTA <1001>.

Balsareny: FERRANS [vall, mas, esg.] <*Ferrans* 1045> (És genèric, bé que llatinitzat: *NNL* 144).

Calders: EL LLUCIÀ [mas] < ← *Lucianus*?> (La forma no evolucionada -CI-per -ç- no permet suposar gaire antiguitat. Avui és un cognom); VILATERÇANA [mas] (antic); VILA DE CAVALLS [mas, esg.] <965; *Villa de Cavallos* 976>.

Callús: VILAMANCADA [lloc antic] <*Villa Mancata* 1060>; VILLASOLARIO <993>; VILATORRADA [mas].

Cardona: SANTOVÀ O SANT TOVÀ [mas] < ← *Teobald* 1442>.

Castellbell i el Vilar: MERÀ [riera de] <*Meranus*>; SANANA [riera de]; PALÀ [riera del]; Les VENDRANES; EL PLAYÀ <1785>; VILADOMS [mas] <*Villadomos* 928>; VILLA HERMOSA <980>; PINÇA [mas].

Castellnou de Bages: VILADEPOST [mas, esg.] <1205; *Villapocorum, Villaporcorum* 1294-95>; VILAÇANINA <1001>.

El Pont de Vilomara: PLAYÀ [mas] < ← *Plagianus* (Corom., ap. Moll)> (Sense datació; actualment es tracta d'un cognom).

Fonollosa: LLUMÀ [esg.] < ← germ. *Leudomar* (Moll)>; CANS O CAMPS [lloc, esg.] <*Cantios* 950; *Cancis* 1029; *Cancios* s. XII>.

Gaià: GINESCÀ, GENESCÀ [mas, esg.] <*Genescar* 1685>; VIRANES [serra, mas]; VILAPEDRÓS <1044>.

Moià: VILARJOAN [mas] (Sense data); VILA-RASA [mas]; VILALTA [mas, esg.] <*Vilalta* 1110>; VILA CLARA [mas]; BUSSANYA [mas].

Mura: VILLA DE CORNUDELLA <977>; VILLA DE MURA <1066>; VILLA MATA-DARCUS <955>.

Navàs: PALÀ [agregat] <*Palaco* 906> (La -c- suggerint un possible ètim *Palatio*?).

Rajadell: CAN MAÇANA [mas] < ← *Marciana* ← *Marcus* (Moll)> (Però cf. Moreu-Rey, *NNL* 60: terme vial o nom d'arbre fruiter; també hom ha suggerit un origen àrab: *ibid.* 123; i A. M. Badia i Margarit¹⁸ creu que és un orònim); PLEGAMANS.

Rocafort: VILLA MANCADA <952>; VILARZEL <1057>; VILLA ULLATREL <1057>.

- Sallent: L'ABELLAR [2 masos, esg.] ← *Abilianum?* (NNL 138) (Pron. *Abeià*. Pot ser més aviat un derivat d'*Abella*); VILLA CORNEDE <1025; avui, *Cornet*>; VILAMITE <1025>; MAGRANS [mas].
- Santa Maria d'Oló: ROJANS [mas] (Sense documentació antiga); VILASECA <1009>; VILLA MORENA <1009>; SALDECÀ [lloc].
- Sant Feliu Saserra: SACIRERA [castell, esg.] <*Villa Ciresia* 952>.
- Sant Fruitós de Bages: Vil·la de COEXO o del POZOL (999, 1002 ABC); VILARASA <*Vilarara* 951>.
- Sant Joan de Vilatorrada: VILATORRADA [casa, mun., esg.]; VILA CLARA [mas]; SUANYA [mas].
- Sant Mateu de Bages: BERTRANS [mas] <*Breners*>.
- Súria: SEMONTÀ [masos].
- Talamanca: VILLA RARA <976; després *Villa de Amodi* (supra, núm. 58, avui *Vila-rasa*>.

EL BERGUEDA

a) NOMS EN -ANUM I AFINS

- 7) AVIÀ [mun.] (Avià) <*Avigano* 893; *Avizano* 898, 983; *Avisano* 907; *Aviano* 1290> (← *Avitius*. (Aeb.) (Cor.) <*Avizana*, antrop. fem. s. X, Moreu-Rey, NNL 138>.
- 8) BASSACS, Cal [lloc, colònia, esg.] (Gironella) <esgl: s. X> (← *Bassus + accus?* (DCVB)>.
- 9) CLARÀ [esg, riera, porxos] (Avià) <907> (← *Claranus, Clarianus*, Moll; *Claranus*, s. X. Moreu-Rey, NNL 138). (Aeb.) i (Cor.) el citen en terme de l'Espunyola).
- 10) CLARÀ (Fígols) (Cor.); (Aeb.) en documenta altres homònims.
- 11) COMIÀ [mas, esg.] (Borredà) <*Cuminaz* 948, *Guminas* s. XII> (Aeb.) (Cor.) (← *Comidius?*, Meyer Lübke).
- 12) CORREÀ [lloc, esg.] (L'Espunyola) <*Currizano*, s. X> (← *Corricus*, Moreu-Rey, NNL 138). Citat per (Cor.) al terme de Montmajor, i per (Aeb.) a Cardona. Meyer-Lübke suggereix *Curredius, Curedius, Curretius*).
- 13) CUVINÇÀS [mas] (Avià) (Cor.) (Relació amb *Vinçà* i *Calvanziano*, infra. Avui és generalment transcrit CUBINSA).
- 14) FRONTANYÀ [monestir] (La Quar) <*Scti. Petri Frontanianensis* 1003; *S. P. Frontenianensis* 1035> (← *Frontinianus?*) (Després, Sant Pere de la

Portella, sens dubte per evitar confusions amb el seu homònim de Sant Jaume).

- 15) **FRONTANYÀ** [lloc, mas, esg., mun.] (St. Jaume de Frontanyà) <Frontiniano s. X; Frontignano 905; Frontegnando 1060; Frontianiani 1085> (Frontiniana: Moreu-Rey NNL 139) (Aeb.) (Cor.).
- 16) **MERANGES** [castell i mas] (Castellar de N'Hug) <Meranicus 1106> < ← Marianicos ← Marianus (M. Lübke, DCVB pel top. de Puigcerdà), com Maranges 1068-1095, LFM> (Moreu-Rey, NNL 140s, insinua també la possibilitat d'un antropònim germànic). (Cor.) i (Aeb.) citen el lloc homònim de la Cerdanya. (La datació del XII fa que prenguem aquest nom en consideració: si fos un trasllat seria prou antic).
- 17) **TERÇA** [castell, bagues] (Castellar del Riu) <Tercha 1187, Tersa 1309> (← Tertianus?, -CH- i -S- representant [ts]).
- 18) **VINÇA** [mas] (Casserres) < — Vinicius, Vintius (Moreu-Rey, NNL 140) < ← Vintius, Vintia; Vencius? (per a un indret homònim; Aeb.) (Cor.) (Manca cronologia; tenim, però, també a Casserres, un
- 18 bis) Collem **CALVANZIANO** (Casserres) (↓) (Sens dubte relacionat amb l'anterior).

* * *

b) ALTRES NOMS EN -ANUM

- 29) **BAGÀ** [mun.] (Bagà) <Bagada 949; Begazano 983; Villa Bagadani 1267>. Coromines: pre-romà. Moreu-Rey NNL 138: antropònim celta llatinitzat. Sarret i Arbós el va relacionar amb la BACASIS de Ptolomeu, que hom assimila avui més aviat al nom Bages. En tot cas, no romà).
- 30) **BROCA** [castell, vall, esg., torrent] (Guardiola) <Vuguranense 840; Bocrano, s. X; Bucuranense; Brucano 1267> (Origen pre-romà, per a Meyer-Lübke (ap. DCVB) i (Aeb.), que també el descarta. (Cor.) no el dona com a pre-romà).
- 31) **BORREDÀ** [mun.] (Borredà) <Borresitano 901; Brositano 982; Brositano 888 i 938; Bosredane, Borredano 900; Borresdane 1069 (DCVB)> (Cor. no el dona com a romà; el DCVB el suposa antropònim, però de radical desconegut; (Aeb.), que no en coneix grafies antigues, no hi veu cap antropònim llatí ni germànic).
- 32) **DANYANS** [casa, molí del (Borredà) <Damianus?? De Anianus?> (Antic, però manca datació).
- 33) **FULLARACS** [roc de] (La Nou) <cf. Fullac ← Folliaccus, cèlt. (Moll)>.
- 34) **GARGALLÀ** [lloc, mas, esg.] (Montmajor) <Gargalaz, Gurgalas 939>. (Cor. l'esmenta sota interrogant; patronímic obscur).

35) **GARDILANS** [lloc, esg.] (Vilada) < *Gardilas* 996; *Gardilane* s. X; *Gardilanos* 1001, 1078; (*Gardilane* 1017, Aeb. per a un homònim) > (← *Gardilanus*, (Cor.), ap. *DCVB*; *Guardila*, s. X, Moreu-Rey, *NNL* 115). És sens dubte el mateix:

VILLA HICHILANI <903>; **VILLA ERCHILANS** <1026> (↓) (Vilada).

36) **OLVAN** [mun.] (Olvan) < *Holoanne*, *Oluanno* 905 i ss. X-XI > (Amb reserves, Moreu-Rey *NNL* 140) (Meyer-Lübke el fa antropònim cèltic; cf. també *DCVB*).

37) **TURBIANS** [lloc, esg.] (Gisclareny) < *Turbiassi*, *Turbias*, s. X; *Tirbias*, s. XI; *Turbians* 1294 >.

38) **VALLDAN**, La [poble] (Berga) < *Valle Hando* s. X; *Valle Han*, s. XII > (potser pel lloc homònim del Solsonès; «assimilat amb reserves al grup -anum»: Moreu-Rey *NNL* 140).

c) NOMS EN *VILLA* + *NP* I ALTRES TOPÒNIMS PRESOS EN CONSIDERACIÓ

70) **MORIPOL** [agr.] (Gósol) < *Mesapolo*, s. X > (← *Mansio Pauli?*: Cor., *ETC* I, 35).

71) **RUS** [lloc, esg., 2 masos] (Castellar de N'Hug) < *Villa Rus* 983 >.

72) **VALLDORIOLA** [esg.] (Puig-reig) < *Villa Oriola* 991 > (*Antrop.* 868, *Moll*) > (*Villa* + antropònim; la forma antiga no sembla procedir de l'element basc *udura* (cf. *Valldora*, *Aiguadora*: Moreu-Rey *NNL* 151).

73) **VILABORRELL** [mas] (Montmajor). (Manca cronologia).

74) **VILADOMAT** [mas] (Vilada) < ← *Vila d'Amat*, *Moll*; *Villam Amati* 1060, Bal. 47, per a un homònim > (Antropònim ja romànic; manca cronologia).

75) **VILADOMAT** (Capolat) (Com el de Vilada, manca cronologia. Poden ser trasllats).

76) **VILAFERRANS** [mas] (Viver i Serrateix) < s. XII >.

77) **VILAFORMIU** [munt.] (Berga) < *Fromicii*, *DCVB*; cf. *Kremer* 77, per a un indret homònim >.

78) **VILAMARÍ** [mas] (Avià) < *Villa Marini*, antrop. s. X. Moreu-Rey, *NNL* 143 > < però *Villa Maray*, segle XV >.

79) **VILARDAGA** [mas] (Sagàs) <1560 > < ← *Villare Daga* (antrop. germ., *Moll*) >.

80) **VILARDEVÍ** [mas] (Viver i Serrateix) <1300 > (possible antropònim?).

81) **VILA-RIQUER** [mas] (Montclar) < ← *Villa Richarius* (antrop. 987. *Moll*) > (Manca datació sobre el mas).

- 82) **VILLA FRANCESCHA** (Viver i Serrateix) (↓) <1015>.
- 83) **VILLA TINEOSI** (Cercs) (↓) (No sembla encertada la traducció *Vila Tinyosa* que hom hi ha suggerit; en tot cas, «Vila del Tinyós». Bal. el fa venir del comú *tina*, contra el parer d'Albert Benet. S'hi trobà una ara paleocristiana).
- 84) **VILOSIU** [lloc, mas] (Cercs) <*Villa Osyl* 980; *Villa Velosil* 983>.
- VILLA HICHILANI. VILLA ERCHILANS** (Vilada) (↓) (Vid. supra, núm. 35).

TOPÒNIMS DESCARTATS¹⁹

- Avià: **VILAJOANA** [mas] <ss- IX-X> (però potser **VILAJUSSANA**); **GURANS** [mas] <s. XIV>: (de *Guarans*, 'ases llavorers': hi havia les cavallerisses del monestir de Santa Maria d'Avià); **SERRAPINYANA**.
- Borredà: **SOBIRA**, [casa, molí de]; **VILADEURES** [mas]; **CAMPALANS** [mas, molí de] <s. XVI> <*Campu Adilanis (DCVB)*> (Antropònim germànic).
- Capolat: **VILAREIAL** [mas] <*Villaregale* 899>; **VILAFREDA** [mas] <*Villafreda* 899>.
- Casserres: **VILADASES** [mas].
- Castellar del Riu: **MATAPLANA**.
- Fígols: **MAÇANA** [mas] (Vid. supra, *Can Maçana*, Rajadell).
- Gironella: **CAL VILADOMIU** [colònia] <*segle XIX*> <*Vila Domiz*, antrop. *LFM* II, 317 (1067), per a un homònim). (Origen modern, s. XIX, sobre el cognom del patrici Tomàs Viladomiu i Bertran [Sallent 1809-Gironella 1887], fundador de les empreses Viladomiu Vell [1868/1871] i Viladomiu Nou [1880]. El lloc es deia en realitat «La Plana de Sant Marc». Hi havia una altra empresa de S. A. Viladomiu (Viladomiu Nou) en terme d'Olvan; popularment «Cal Llop»; i encara una altra a Puig-reig, Cal Marçal, Moll (1^a. ed.) atribueix erròniament a aquest «poble» l'origen del llinatge Viladomiu; a la 2^a. ed. ja se n'absté).
- Gósol: **VILACIRERES**.
- Guardiola: **CLARÀ** [mas] (Trasllat? Manca datació per equiparar-lo als seus homònims).
- La Pobla de Lillet: **VILARSALAMA** <*Baiol de VILARSALAMA*, antropònim 1100>.
- La Quar: **VILARTIMÓ** [molí] (Manca cronologia).
- Montmajor: **BALLARÀ** [mas] <Possible germanisme (Moll)>.
- Sagàs: **XIULANS** [mas] < ← *Silvanus?*> (Sense data); **SALVANS** [mas] < ← *Silvanus* o *Salvianus?*> (sense data); **GAMISANS** [mas, esg.] < ← *Gami-*

zans, antropònim germànic: Corom, ap. *DCVB*; <*Gamisane*, s. XIII>; CERDANYA (sense datació).

Saldes: L'ESPA [mas, esg.] <*Spatas* 961; *Espada* 1068-97 LFM; *dez Espaa* 1289>.

Sant Jaume de Frontanyà: VILA-RASA [mas].

Vilada: VILADA [mun.] <*Villa Lata* 983; *Villa lada*, *Vilalta*>.

EL SOLSONÈS

NOMS EN -ANUM I AFINS

- 19) CLARÀ [parr., castell] (Castellar de la Ribera <1162; (Aeb.) 983, *Clerano*>. (Cor.). < ← *Claranus*, *Clarianus* (Moll); vegeu supra, al Berguedà>.
- 20) LINYA [poble, esg.] (Navès) <*Liziniano*, 1050> (← *Licinia*; format directament sobre el prenom? Cf. *DECLC*, s.v., per a *Santa Linya*, a La Noguera; l'explicació del *DCVB* no ens sembla prou convincent. A causa de la grafia del s. XI, i atès que el prenom és romà, incloem el topònim actual en aquest grup, tot i que, si s'hagués format sobre el nom sufixat en *-anum* / *-anam*, n'hauria resultat més aviat LINYÀ, forma que també es veu escrita). Cf. també infra, grup c), *Vilapedrers*.
- 21) MARÇANYAC [mas, esg.] (Navès) (← *Martianus* + *accus*?) (Cor.); (Aeb., que el transcriu *Marsinyac* —forma també usual—, proposa *Marsinius*, *Marcinus*).
- 22) MUNTANYÀ [mas] <*Montania* 1222> (← *Montanus* s. IX, Moreu-Rey *NNL* 139; o del corònim, *ibid.* 25).
- 23) PEA [lloc, mas] (Navès) (Cor.); (Aeb.) esmenta Pià, al Rosselló: *Apiano* 991, 1482; *Appiano* 1482.
- 24) PREIXANA [esg.] (Navès) <*Prexano* 1179, LFM> (Cor.); (← *Prisciana*?) (Aeb.) cita un homònim: *Prixiniano* 1003, *Pressimigano* 981, i proposa un ètim *Primisinius* metatitzat en **Pressiminius*.
- 25) RODAMILANS [molí, nom antic del Molí del Pont] (Olius) < ← 'Riu de Milans' (nom del Francolí, Corom., *Misc. Fabra*); ← *Aemilianus*, *Amilanus* (Moreu-Rey, *NNL* 143)>. (Cf. Aeb., 49, per a *Milliani*).

* * *

b) NOMS EN -ANUM NO LLATINS I POSSIBLES NOMS LLATINS SENSE -ANUM.

- 39) ÀLTERACS [castell] (Olius) (↓) <*Castrum Alterachs*, 1113, 1116; *Alterags* 1117>.

- 40) **CLARIANA** [mun., castell] (Clariana) < ← *Clariana* (Moll); (← *Clarus, Clarianus*: Moreu-Rey, *NNL* 138). (Aeb. 81 ss. exposa les seves objeccions: cap nom de persona *Clariana* abans del s. X, nombrosos indrets homònims).
- 41) **GUILANYÀ** [mas, hostel, esg., riu] (Navès) <*Gelangano* 1043> < ← Germ. *Willienant*, (DCVB); cf. *Vila Gelan* 1194, *LFM*, per a *Vilagelans, Osona*> (Cor.).
- 42) **LLEUDÀ** [mont] (Solsona) <*Monte Leudano*, 1033>.
- 43) **VALLDAN** [poble] (Odèn) <*Valle Hando s. X; Valle Han*, s. XII> (Assimilat amb reserves al grup *-anum*; Moreu-Rey, *NNL* 140. Cf. supra, *La Valldan*, a Berga).
- 44) **VELIANES** [mas, esg.] (Guixers) (s. XI: no en tenim formes antigues).

* * *

c) NOMS EN *VILLA* + *NP* I ALTRES TOPÒNIMS PRESOS EN CONSIDERACIÓ.

- 85) **VILADEBAGES** [esg.] (Olius).
- 86) **VILADOT** [mas] (Olius) <1074> <*Vila de Od*, s. XIII: *SdO-BI*, 21> (D'un cognom, *SdO-BI*, 1, referit a Llobera); (← *Vila d'Ot* (DCVB), per a un homònim).
- 87) **VILADRIC** [mas] (Olius) <cf. *Vilarig*, *Alt Emp.* ← *Villa Redi* DCVB; o *Villa Driz* 1179, *LFM* per a un homònim> (← *Aldrigo*, *Alderic*??).
- 88) **VILADRIC** [mas] (Llobera) (Homònim de l'anterior).
- 89) **VILAGINÉS** [mas] (Castellar de la Ribera) <1070> < ← *Villa Genesii* (DCVB)>.
- 90) **VILAMANTELLS** [mas] (Guixers) <*Villa novezana*, 1064>; Sitjes 1977, p. 16, situa *Villa Novezana* «o *Lezanoves*» a Sant Llorenç de Morunys (de fet, n'és molt a la vora); hi vincula la troballa d'una ara paleocristiana i afirma que era una *villa* romana).
- 91) **VILAMÓS** [mas, turó] (Llobera).
- 92) **VILANDENY** [mas] (Navès) (*Villa* + possible antropònim?).
- 93) **VILAPEDRERS** [esg.] <*Vilapedres*, s. XIII: *SdO-BI*, 31> (És l'altra denominació de l'església de Sant Martí vora Linya).
- 94) **VILAPRINYÓ** [esg.] (Castellar de la Ribera) <*Villa Prinoti* 1061>; < ← *Villa Prunionis*?, Moll>.
- 95) **VILATOVÀ** [mas] (Castellar de la Ribera) (← *Teobald*; cf. *SANTOVÀ* '[Sant] Teobald', 1442, mas a Cardona).

- 96) VILASALÓ [mas] (Guixers) <Villa Sabrone, s. XI> (Salo: Moreu-Rey, NNL 90, 169; cf. Kremer 158, sab-).
- 97) VILLA ALMOSA (↓) (Castellar de la Ribera) <1070>.
- 98) VILLA BERNAT (↓) (Solsona) <1074>.
- 99) VILLA CANDEDA (↓) (Lladurs) <1016>.
- 100) VILLA CURRIZANA [poble] (La Corriu, Guixers) <s. X>.
- 101) VILLA DE BERNAT GUIFRED (↓) (Ardèvol, Pinós) <1077>
- 102) VILLA DE DULCIDIÓ (↓) (Solsona) <975>.
- 103) VILLA DE GOLTRET (↓) (Solsona) <1069>.
- 104) VILLA LLUÇ (↓) (Lladurs) <1067>.
- 105) VILLA MAURONE (Solsona) (↓) <977> ('Vila Amorós', CR).
- 106) VILLA MUSNIL (↓) (Terrassola, Lladurs).
- 107) VILLA PALLARESA (↓) (Pallars de Baix, Solsona) <977>.
- 108) VILLA PUTIZA (↓) (Riner) <1068>.
- 109) VILLARRÚBIES (↓) (Lladurs).
- 110) VILLA SARRI (↓) (Lladurs) <977>.
- 111) VILLORBINA [esg.] (Riner) < ← Villa Urbina?? (← Urpina ← Auri-pina ← Agripina, Moll)> (Manca datació).
- 167) VILLARE DE BARI (↓) (Lladurs) <994, SdO-BI, 22> (No sembla un nom germànic, almenys dels grups 28 i 30 de Kremer).
-) VILLA DE PAMPA (↓) (no localitzat) <959, CR XIII, 98, que hi veu nom de lloc>.
-) VILLA DE SANCIO (↓) (no localitzat) <s. XIII: SdO-BI, 31>.

* * *

TOPÒNIMS DESCARTATS²⁰

Castellar de la Ribera: VILAPLANA <1070>

Guixers: MAÇANA [mas] (cf. supra); BALLARÀ [mas] (nom d'origen germànic, segons Moll; cf. supra, Montmajor al Berguedà); LES VELIANES [mas, esg.]. La Coma i La Pedra: MAÇANA [mas] (vid. supra, Rajadell, Bages).

Lladurs: VILA DE PERDIGUERS [mas molt antic], amb el santuari annex de *ça Vila* (o Sa Vila, *La Vila*); VILLA que vocant *ILLA TURRE* (↓) <Timoneda 999, CR>.

Llobera: ELS TRACS [esg.] (Manca cronologia; no sembla venir de *Taracius* o *Tarracius*; cf. Aeb. 158, s.v. *Tarerac*).

Navès: VILANA [mas]; PASSABANS [mas]; VILADÀS [mas] < *Vila d'arcs*, 1095>.
 Odèn: ODÈN [mun.] < ← *Audus* + *enus* (M. Pidal, ap. *DCVB*); ibèric (M. Lübke, ap. *DCVB*)>.
 Oliu: BERTRANS [mas] (Nom germànic amb terminació llatina).
 Pinell: VILARDAGA [mas] < ← *Villare Daga* (antrop; Moll)> (Cf. supra, Sagàs; pot ser un trasllat).
 Pinós: PIULACS; TORRESCASSANA[mas].
 Riner: VILANROSA [mas].
 Solsona: VILA ALTELLA (↓) <1014>.
 [Saranyana: <*Villa de Saranna*, 1025> (Administrativament pertany a l'Urgelet)].

III.- LA CRISTIANITZACIÓ

L'antiguitat de la cristianització: una via morta.

Ja s'ha dit suara per què s'han descartat els hagiopònim. Va semblar, en canvi, pertinent d'encetar una línia d'investigació a fi de documentar quines esglésies pre-romàniques presentaven vestigis arquitectònics o històrics que les fessin remuntar a època visigòtica. Això podia permetre aventurar una certa continuïtat en el poblament pel cap baix des de l'època tardo-romana; la cristianització antiga essent un indicatiu plausible de romanització²¹.

Però aviat va caldre abandonar aquesta via, metodològicament impracticable, atesa la quasi nul·la existència de dades que es remuntin abans del segle IX. Àdhuc en casos aïllats, i externs al nostre àmbit de recerca, com és ara Terrassa, els mateixos experts avalen hipòtesis contradictòries respecte a l'antiguitat de les esglésies. Amb tot, i a part de la moneda trobada a Obiols, és simptomàtic que l'únic vestigi concret que hem trobat estigui localitzat a Sorba, zona entorn de la qual, com es veurà, hi ha rastres de romanització també en la toponímia i en l'arqueologia.

Vet ací una relació de les dades aplegades:

Esglésies pre-romàniques. El Berguedà

GIRONELLA, Sant Marc dels BASSACS. No datat. Zona eremítica. Hàbitat medieval. Data probable església: s. X? Absis troglodític excavat en un penyal.

AVIA, Sant Vicenç d'OBIOLS, (*Albiols*, c. 980). Consagrada el 888. Necrópolis medieval. S'hi trobà una moneda visigòtica d'Ègica (687-695), «*però la tomba no és del segle VII, sinó que la moneda formava part d'un tresor*».

CERCS, Sant Quirze de PEDRET. (*Pedredo* 983). Com a monestir o com a particular ja existia al segle IX.

SAGÀS, Santa Margarida de SAGÀS. (*Sagasse* s. X).

MONTMAJOR, Sant Eudald de SORBA. Pretesa «tomba de Sant Eudald» († 581)?? . Hi ha un *martyrium* circular del segle VI. Alavedra: «*El més antic edifici cristià de Catalunya*».

VIVER I SERRATEIX, El Castellot. Vestigis de paret del segle IX. Tombes antropomorfes medievals.

SANT SALVADOR DE GUARDIOLA. Sant Pere de BRUNET. Mossàrab, 2^a meitat del segle X.

El Bages

BALSARENY. Sant Vicenç d'ALADERNET. Finals s. X.

FONOLLOSA (FALS), Santa Maria del GRAU, (abans de 1039).

CASTELLFOLLIT DEL BOIX. Sant Miquel de GREVOLOSA. (Fi s. X o prin. s. XI).

EL PONT DE VILOMARA. Santa Maria de MATADARS o del MARQUET. (956).

NAVÀS. Sant Cugat SALOU o del RACÓ. (926).

SANT FRUITÓS DE BAGES. Sant Jaume d'OLZINELLES. (Segle X ?).

SANT MATEU DE BAGES. Campanar del 983.

El Solsonès

CLARIANA DE CARDENER. Santa Àgata de Clariana. (Fi segle X).

CLARIANA DE CARDENER. Sant Martí de JOVAL, i Mas Vilafranca de JOVAL.

«*De la Reconquesta*». Pre-romànic sense datar.

LLADURS. Sant Vicenç de FOIX (s. X)?

LA COMA I LA PEDRA. Santa Magdalena del COLLELL. Pre-rom.? Sense datar.

NAVÉS. Sant Julià de PEGUEROLES, Antiga torre de defensa? Sense datar.

NAVÉS. Sant Andreu del PUJOL MELÓS. Absis pre-romànic. Sense datar.

NAVÉS. Sant Martí de TENTELLATGE. Arc tapiat de ferradura, pre-romànic.

SANT LLORENÇ DE MORUNYS. Monestir. Fragments d'absis de finals segle X.

SANT LLORENÇ DE MORUNYS. Sant Lleir. Una paret pre-romànica?

OLIUS. Sant Julià de VILADEBAGES. Sense data; pot ser romànica²².

IV.-L'ARQUEOLOGIA

Vet ací ara una relació de troballes de l'època romana referits a les nostres comarques. Als mapes, la numeració d'aquests indrets serà indicada per mitjà de triangles.

L'arqueologia romana al Bages

112.- ARTÉS. Castell⁵ (tres làpides).

- 113.- ARTÉS. **Matacans** (vil·la; important).
- 114.- BALSARENY. **La Mecànica** (sepultura) i el **passeig** (íd.) (?)²³.
- 115.- CALLÚS. **Bogadella** (*tegulæ*).
- 116.- CARDONA. **Cal Tuta** (sepulcre).
- 117.- CARDONA. **Pla de Bergús** (sigil·lata).
- 118.- CARDONA. **La Roqueta** (forn, *tegulæ*).
- 119.- CASTELLFOLLIT DEL BOIX. **La Torre dels Moros** (torre) (?).
- 120.- CASTELLFOLLIT DEL BOIX. **Can Prat** (àmfores, *dolia*).
- 121.- CASTELLGALÍ. **Boades** (vil·la, forns, sepulcres; important).
- 122.- CASTELLGALÍ. **Torre del Breny** (monument funerari).
- 123.- GAIÀ. **Serrat de l'Àguila** (sigil·lata).
- 124.- GAIÀ. **La Pierola** (sigil·lata).
- 125.- GAIÀ. **Santa Maria de Gaià** (sarcòfag).
- 126.- MANRESA. **Puig Cardener** (necròpolis; important).
- 127.- MANRESA. **Pont Vell** (bases d'un arc).
- 128.- MANRESA. **Els Comtals: Mas Soler** (necròpolis; important).
- 129.- MANRESA. **Viladordis** (vil·la, paviment).
- 130.- MANRESA. **Les Marcetes** (sepulcre, *tegulæ*).
- 131.- MOIÀ. **La Granoia** (monedes, *tegulæ*, *dolia*; vil·la?).
- 132.- NAVARCLES. **Capella de Sant Bartomeu** (ceràmica; vil·la?).
- 133.- NAVARCLES. **Mas Solervicens** (monedes).
- 134.- NAVÀS. **Can Vall** (sigil·lata).
- 135.- NAVÀS. **Pla de Sant Pere** (vil·la).
- 136.- NAVÀS. **Vinyes Oest** (àmfora itàlica, *tegulæ*).
- 137.- NAVÀS. **Riera de Navarons** (sigil·lata; 3 jaciments).
- 138.- NAVÀS. **El Mujal: Mas Bartomeus** (sigil·lata).
- 139.- NAVÀS. **El Mujal: L'Oliva** (sigil·lata; petita vil·la).
- 140.- NAVÀS. **Sant Cugat del Racó i Les Esglésies** (sigil·lata, *tegulæ*).
- 141.- NAVÀS. **Torroella: Pla del Llop** (ruïnes) (?).
- 142.- RAJADELL. **Sant Amanç de Viladés** (làpida).
- 143.- RAJADELL. **Sant Iscle i Santa Victòria** (làpida).
- 144.- SALLEN. **Mas El Concep** (sigil·lata).
- 145.- SALLEN. **Mas de Rocaus** (sigil·lata).
- 146.- SANT JOAN DE VILATORRADA. **Església parroquial de Sant Joan** (ara).
- 147.- SANT FRUITÓS DE BAGES. **La Feliua o Vil·la Pozol o Poal** (sigil·lata, *tegulæ* àmfors...).

* * *

Arqueologia romana al Berguedà

- 148.- BERGA. **La Canal dels Avellaners**.
- 149.- MONTMAJOR. **Sant Miquel de Sorba** (*tegulæ*).
- 150.- MONTMAJOR. **Sorba: Can Soldevila** (forn de *tegulæ*).
- 151.- PUIG-REIG. **Cal Saltet**.
- 152.- SANTA MARIA DE MERLÈS. **Sant Pau de Pinós**.

- 153.- VIVER I SERRATEIX. **Sant Feliu.**
 154.- VIVER I SERRATEIX. **Ca l'Albesa (o Aubesa).**
 155.- VIVER I SERRATEIX. **Pla de la Fossa** (àmfora itàlica, sigil·lata).

* * *

Arqueologia romana al Solsonès

- 156.- CASTELLAR DE LA RIBERA. (vestigis) (?)²⁴.
 157.- CLARIANA. (vestigis) (?)
 158.- LLADURS. (vestigis) (?)
 159.- LLOBERA. **El Vilaró de Miravé** (làpides).
 160.- NAVÈS. **Linya: L'Abella** (tres forns ceràmics; *tegulae, dolium*, sigil·lata; important).
 161.- NAVÈS. **Torre de Tentellatge** (fortificació).
 162.- OLIUS. **Els Plans** (*tegulae*).
 163.- OLIUS. **Castellvell** (moneda, *tegulae*).
 164.- RINER. **Can Ponç** (ara).
 165.- SANT LLORENÇ DE MORUNYS. **Monestir de Sant Llorenç** (fragment d'estàtua).
 166.- SOLSONA. **Sotaterra** (termes, sepulcre, *tegulae*, sigil·lata; important)²⁵.

V.- CONCLUSIONS

Que la presència dels romans a Catalunya no devia ésser uniformement distribuïda damunt el territori és una obvietat sobre la qual no cal insistir. Que unes zones, especialment les costaneres, però també unes altres de l'interior, varen ser profundament romanitzades, ho corroboren la història i l'arqueologia; semblantment hi hagué contrades on l'empremta dels romans va ser efímera, tangencial i àdhuc nul·la. D'on es desprèn l'existència d'àrees intermèdies mitjanament romanitzades: poc poblades, però amb petits nuclis de concentració urbana, amb vies de comunicació i amb hàbitats dispersos vinculats a unitats de producció agrària, les *villae*, establerts allí on les condicions del terreny més bé ho afavorien. Algun d'aquests indrets ja havia conegut poblaments més antics; en d'altres, el conreu de la terra no es devia abandonar mai del tot, i les repoblacions medievals prosseguien, sense solució de continuïtat, bé que amb diferents recursos, unes explotacions agràries seculars.

Ara bé, és evident que els llocs, que no es mouen com les persones, poden canviar de nom quan són objecte de migracions de població, invasions, reconquestes, etc.; d'altra banda, els hàbitats dels homes poden canviar al llarg de vora dos mil·lenis, i zones riques i habitades desertitzar-se i esdevenir inhòspites.

Per tant, doncs, si bé de llocs romanitzats amb més o menys intensitat n'hi havia gairebé pertot, la toponímia, tota sola, no ens permet de quantificar-ne el

grau. L'arqueologia, que sí que hi pot ajudar, tampoc no ha estès sistemàticament l'àmbit de les seves recerques. Encara hi té molta cosa a dir. Hi ha a casa nostra una descompensació evident entre investigacions històriques centrades a l'Edat Mitjana (origens de la nació, feudalisme, romànic...) i d'altres més difícils, les «èpoques fosques» (baixa romanitat, paleocristianisme, època visigòtica...) on les dades són poques i difícils de trobar. I hi ha també una descompensació entre zones: pel que fa al món romà, les àrees de romanització intensa (Tarragona, Empúries, el Maresme...) han estat més o menys excavades profundament i sistemàtica; mentre que d'altres comarques romanen encara quasi verges de recerca. En paraules de Miquel Tarradell, «les desigualtats del ritme d'investigació... fan perillós qualsevol esquema geogràfic, comarcal, que pot resultar transformat al cap d'alguns anys de treballar-hi».

Tot plegat explica el fet que, a les comarques objecte del present estudi no hi hagi una correspondència clara entre el nombre de topònims suspects d'origen llatí i el nombre de troballes arqueològiques.

Per això, no ha de sobtar que al Bages, amb una romanització considerable, els hipotètics topònims romans no siguin abundosos, mentre que al Berguedà, on se'n troba algun més, les dades arqueològiques siguin quasi nul·les. Malgrat que, com més al nord pugem, més la comarca es faci difícil i poc hospitalària per a una colonització que fou molt més intensa a la costa, les poques dades històriques i els poquíssims vestigis arqueològics («les proves») no ens han d'enganyar. Segur que la romanització del Berguedà (com la de la Cerdanya, cf. Jordi PONS, *op. cit.*), degué ser més limitada i tardana que la del Bages. Pons creu que les estructures agràries de propietats comunals no permanents i de tribus seminòmades dels pobladors pre-romans es van mantenir fins a la feudalització; ara bé, res no priva de suposar, arran de les poques troballes, una presència romana, minsa i tardana, però estable, al Berguedà, justament en forma de petites *villæ* rurals i ramaderes. No pas cap ciutat. Tampoc, que sapiguem, cap via secundària; per bé que és versemblant que establiments i camins aprofitessin el curs del Llobregat, i potser podem aventurar que el camí que entra al Solsonès per Montmajor procedís, com avui, de Berga, la Canal dels Avellaners i Sorba essent dos importants assentaments pre-romans després romanitzats.

El Bages, més romanitzat en comparació, ha estat també més de «sort», i ha estat sovint objecte d'excavacions. Una campanya sistemàtica al Berguedà fructificaria aviat, ben segur, amb algunes troballes romanes (modestes: tombes, *tegulae*, *imbrices*...) que permetessin de localitzar petites explotacions rurals disperses, aprofitades segles després per la repoblació. Com a les comarques veïnes.

* * *

Els noms de les llistes a) i les proves arqueològiques.

Podem destacar, al Bages, la minsa quantitat de noms en -À enfront de l'abundor de rastres arqueològics romans. Al Berguedà és a la inversa: més

noms que no pas troballes. Al Solsonès hi ha un relatiu equilibri. Totes tres comarques, però, poden incloure's al grup que Badia catalogà com de «romanització feble», enfront d'aquelles molt més intensament romanitzades i aquelles que no ho foren quasi gens (el nord del Berguedà, però, guiant-nos només per l'arqueologia, resultaria pràcticament no romanitzat).

Basant-nos en l'arqueologia, tindriem un Bages força romanitzat, en especial una vasta zona entorn de Manresa: la zona del Pla de Bages (Manresa, Artés, Sant Fruitós, Sant Joan de Vilatorrada. També l'explotació de les mines de sal de Cardona és un factor important; i ho són, sobretot, les vies de comunicació: per la riera de Rajadell cap a Ponent, devers *Sigarra*; des de Barcelona, seguint el Llobregat, pel Pont de Vilomara cap a Sant Fruitós; pel Cardener amunt, des dels Comtals cap a Cardona i Solsona; per Viladordis, Sant Fruitós, Cabrianes i Artés-Matacans, enllaçant amb la *Strata Francisca*. No és casualitat que les restes més monumentals s'hagin trobat a Castellgalí, on conflueixen els dos rius i es bifurca el camí de Barcelona.

Comparativament, el Berguedà estaria molt poc romanitzat: a part de Bergà, només una zona al sud, propera a sectors romanitzats del Bages (Serrateix, Merlès) i del Solsonès (Montmajor, en una via de comunicació cap a Solsona). Al Solsonès destaca una zona molt romanitzada entorn de Solsona, i una altra d'important a Sant Llorenç de Morunys; i tot de vestigis dispersos, en bona part agrupables entorn de les vies de comunicació medievals (per Navès, a Solsona, i cap a La Noguera per Castellar de la Ribera; per Clariana, de Solsona a Cardona), versemblantment utilitzades pels romans, bé que sense pavimentació ni mil·liaris.

El Berguedà en resulta menys romanitzat; possiblement, però, com ja ha estat suggerit, un programa sistemàtic de recerques trauria a la llum proves d'una presència romana més estesa. Aquí, a manca de dades arqueològiques, la toponímia ajuda, amb mil reserves i la màxima prudència, a intuir que hi degué haver algun assentament romà més dels que avui coneixem.

Ara bé: en presència de proves arqueològiques, la toponímia és un indicatiu més relativament fiable. Ni tots els noms romans de lloc eren derivats en *-ANUM* d'antropònims, ni tots conservaren el nom fins avui (ni tan sols fins a l'Edat Mitjana). Al contrari: indrets del Bages molt romanitzats no ens han transmès cap nom personal en *-à*: així, en el cas de Manresa; Matacans; Boades (cf. Bal., *DCVB*, Cor. i *NNL*); o la Torre del Breny (segurament d'Elbreny ← *Elderind*), el nom ens ajuda ben poc.

Els que han estat aquí aplegats a les llistes *a*) donen, per al Bages, un resultat satisfactori: tots tenen, més o menys a prop, restes arqueològiques romanes, de diversa importància. Aquí, doncs, la correspondència és gran. Al Berguedà, però, no trobem noms en *-à* prop dels escassos llocs amb vestigis romans, per bé que en localitzem d'altres cap al nord, on no s'han fet prospeccions. Pel que fa al Solsonès, els noms en *-à* es concentren bàsicament en una zona força romanitzada, a Navès (Linya, L'Abella, Tentellatge), i entorn de Solsona; aquí també la correspondència entre topònims i rastres arqueològics és notable.

Cosa que no vol dir, insistim-hi, que aquests topònims hagin de ser d'origen romà amb certesa; més aviat sembla sovint al contrari, ateses les grafies antigues i els possibles ètims. Són les «proves», les que en definitiva confereixen caràcter als noms i ajuden a quantificar el grau de romanització dels llocs. Caldria, encara, d'una banda, com ja apuntava Badia, tenir present la població total de cada zona en aquella època; i d'una altra part, estendre l'estudi a la resta de comarques, si més no les de la Catalunya Vella, a fi de verificar que aquestes tres pertanyen al grup intermedi: d'una romanització assolida, però no tan intensa com la d'altres indrets.

Els noms de les llistes b).

Els obviarem, essent com són suspectes de poca romanitat. Com que al Bages tenim moltes troballes arqueològiques romanes, no és estrany que els pocs llocs d'aquest grup en tinguin alguna a prop; però això no vol dir res, ja que d'establiments romans devia haver-n'hi més o menys pertot. Es pot dir quelcom de semblant del Solsonès. En canvi, al Berguedà hi ha molts noms d'aquest grup al vast sector sense jaciments coneguts. No els podem prendre en consideració: la relativa proximitat de vestigis romans en llocs com *Montpeità*, *Gargallà*, *Alte-racs*, *Guilanyà* o el mont *Lleudà* etc. no és prou significativa.

Els noms de les llistes c)

De la mateixa manera com una torre romana passa a esdevenir la *Torre d'El-breny*, així mateix les *villae* romanes, que podien dur postpositat un nom de persona romà en genitiu, el perderen gairebé amb seguretat quan els antropònims catalans, en més d'un 75 per cent, esdevingueren germànics, als orígens de la nostra nació, sota l'administració dels francs i després. Així, topònims en *Villa* + nom germànic (llatinitzat en genitiu, o directament amb la preposició *de*) podrien designar vil·les conreades des de l'època romana fins a la comtal; però això cal demostrar-ho en cada cas, i en la immensa majoria no ho podem saber del cert; i, com que el nom *vila* en català ha continuat produint topònims (més que res, combinant-los amb antropònims germànics o romànics, i amb adjectius o sintagmes complements nominals), cal extremar-hi la prudència.

A més, moltes antigues vil·les han desaparegut o han perdut el nom. Les llistes, extretes de documentació medieval, d'Antoni Llorens per al Solsonès i d'Albert Benet per al Bages, han permès d'engruixir la relació d'aquelles comarques. Al Berguedà tampoc no falten aquests compostos. Des del Bages, ABC assaja de distingir quins podrien ser d'origen romà i quins podrien datar del temps de la repoblació. L'arqueologia, i no pas l'antroponímia germànica, és la que pot fer decantar la balança.

De la nostra selecció, alguns casos són clarament compostos d'antropònim. D'altres presenten un segon element més que dubtós; d'altres, en fi, malgrat exhibir un segon element adjectiu, han estat recollits, amb un criteri lax, a causa de llur antiguitat. En alguns destaca la proximitat de restes romanes (*Viladés*,

Viladordis; Vilaborrell, Vilaferrens, Villa Francescha; Vilamantells o *Villa Novazana, Vilandeny, Villa de Dulcidio* etc.). Però casos com *Viladordis* (*Vilamajor, Vilapicina*) o *Villa Matacanis* demostren que, al costat de tants noms amb *Villa* + NP que no són d'origen romà hi ha amb tota certesa vil·les romanes en *Villa* + adjectiu o sintagma nominal. Per tant, el criteri d'atribuir romanitat als compostos de *Villa* + NP es palesa no vàlid (ja hem vist com *Badia* i *Margarit* l'ha bandejat també) i, doncs, aquestes llistes *c*) no tenen cap rellevància com a indicis de romanització.

* * *

En molts dels llocs citats hi ha esglésies romàniques, algunes amb vestigis preromànics. Hi són especialment als llocs datats com a més antics, i això no és òbviament casual: és a través de les esglésies que podem datar els llocs, i moltes cases de pagès que no tenen cap esglésiola pròpia les hem hagut de bandejar del llistat base justament a causa de no saber si eren antigues o modernes.

Que no podem detectar quasi cap rastre anterior al segle X és també evident: a causa del poc poblament i a manca d'una organització institucional ferma (com la del feudalisme o l'impuls benedictí) les esglésies, que algunes n'hi devia haver, es construïen de manera precària, de fusta (com els primitius castells) o de tàpia (com les cabanes) i amb cobertes d'encanyissat i bigues de fusta i revestiment exterior d'argila, com les barraques de vinya; de palla, com les bordes araneses; o de canya (Sitjes, 1977). La caducitat dels materials feia impossible que aquelles construccions pervinguessin fins a nosaltres, a part que sovint s'hi va reconstruir en romànic al damunt mateix. Sitjes, però, assaja de documentar indicis històrics de l'existència a les nostres comarques d'esglésies anteriors al segle IX (*op. cit.*, pp. 15-21). A més, caldria veure fins quan i fins on van perdurar les estructures culturals i religioses pre-romanes, i les xifres globals de població.

El present estudi ha abandonat aquesta via d'investigació, així com la de l'ha-giotoponímia, justament per la manca de dades anteriors al segle IX. Establir una continuïtat des de l'època visigòtica fins a la comtal en esglésies de noms en *-ANUM* (i àdhuc en *VILLA-*) hauria resultat un bon argument respecte a l'antigor del topònim. I no deixa de ser simptomàtic, i per això ací ha estat ressaltat, que l'única església de totes tres comarques on s'han trobat vestigis del segle VI, «el més antic edifici cristià de Catalunya» es trobi, justament, a Sant Eudald de Sorba, a una zona del Solsonès i el Berguedà rica en toponímia i arqueologia romanes (i que ja havia conegut un poblament ibèric). Aquesta «prova» no és pas la més concloent, però reforça mínimament les altres, per a reblar el clau de la romanització precoç d'aquest indret estratègic.

* * *

Interessava, encara, comparar el grau de romanització a banda i banda de la isoglossa teòrica del dialecte oriental i l'occidental: la partió d'aigües cap al Llobregat i cap al Segre.

Val a dir que la llista de municipis, sense especificar indrets concrets, on Serra i Vilaró assevera haver trobat vestigis romans fa que el mapa arqueològic sigui imprecís en algunes localitzacions.

Si hom es guiava només pels topònims en *-ANUM*, la conclusió fóra fàcil (però enganyadora): la majoria de noms cau en zona oriental (6 sobre 7). La fal·làcia de la dada estadística és cinc dels sis noms són concentrats en una àrea mínima, el terme Navès, tocant al Berguedà.

Si prenem el conjunt de les tres relacions, trobem que el conjunt de noms es concentra en certes zones: l'una, entorn de la capital, en termes de Solsona i Olius; una altra, a Navès; una de menor, entre Guixers i Sant Llorenç; una darrera, a Castellar de la Ribera i Lladurs. Només aquesta darrera correspon estrictament a la franja occidental; però molts noms se centren en una àrea propera a la isoglossa, on predominen els parlars de transició. Això no té res d'estrany, si considerem que aquesta isoglossa passa tot just a la vora de Solsona, ciutat romanitzada. És, doncs, la proximitat a Solsona allò que fa que trobem indicis de romanització a Olius i Llobera.

Ara bé: alguns dels topònims en zona occidental, en terme de Castellar de la Ribera, lloc amb vestigis de troballes romanes, coincideixen amb la carretera que, continuant la de Berga a Solsona, s'endinsa en la Noguera cap a Ponts i Artesa de Segre. La romanització de la Noguera no ha deixat gran història, però hi ha vestigis importants, com el sarcòfag d'Àger; i al capdavant ens acostem al Segrià, àrea de romanització profunda. Tot això ja escapa de l'objectiu d'aquest estudi, però sembla coherent de pensar que també aquest camí era emprat pels romans i així, a part del sector de sant Llorenç, tindriem que una part significativa de la població romana del Solsonès vindria relacionada amb un hàbitat establert a la vora de la via que uniria el Berguedà amb la Noguera passant per Sorba, Tentellatge, Solsona i Castellar de la Ribera.

* * *

No cal insistir més que, un cop aplegades, en l'*Atlas Històric* i en inventaris arqueològics, les dades disperses d'avui, hom podria amb més certesa treure unes conclusions que avui semblen relliscoses. Valgui'm com a pobra justificació la migradesa de mitjans a l'abast, i l'extrema cautela amb què han estat suggerides les conclusions.

Amb tot, calia endegar la feina. I vet ací el resultat:

1) Sembla clar que el Bages fou ben romanitzat. Un actualitzat estudi arqueològic ho demostra. No pas amb la intensitat de l'Empordà, el Tarragonès o el Maresme, però sí com per deixar vestigis importants (Vil·la de Boades, Torre del Breny, Pont Vell, Matacans...). L'escassa presumpta toponímia, en correspondre's amb alguns dels indrets on s'han trobat restes romanes, corrobora en certa manera aquesta presència.

2) Al Berguedà convé una prospecció arqueològica que amb prou feines

s'ha engegat. Només hi ha troballes al sud. Ací és la toponímia, més abundant, la que en suggereix una major romanització, per bé que tardana i inferior a la del Bages i el Solsonès.

3) Al Solsonès hi ha vestigis arqueològics més nombrosos i significatius que al Berguedà, concentrats entorn de la ciutat de Solsona, i dispersos al llarg de les vies de comunicació. Estudiant el conjunt de les tres comarques trobem, entre el sud del Berguedà (Merlès, Viver i Serrateix, Montmajor), el nord del Bages (Navàs, Castellfollit del Boix) i l'est del Solsonès (Navès), un sector de romanització relativament important.

4) Partint dialectalment la comarca, la majoria de noms romans (i d'indrets amb troballes romanes) roman en zona oriental, bé que molts cauen ben bé sobre la isoglossa. Més que decantar el pes devers l'est (cosa que fóra arriscat de fer), sembla que la presència romana rural ve determinada per les vies de comunicació.

5) La Història també hi ajuda: tant detectant documentalment possibles *villæ* (no necessàriament romanes!) avui inexistents, com determinant zones de romanització on la toponímia i l'arqueologia no ho han aconseguit o no haurien gosat de fer-s'hi fortes (Cardona, *Castrum Bergium*), o bé aclarint per què en certes àrees s'establí un poblament (conques dels rius, vies de comunicació). La toponímia tota sola no és prou fefaent com a indicatiu de romanització: la Història, i sobretot l'arqueologia («les proves»), hi tenen molt a dir. Cal aplegar totes les dades possibles i després opinar combinant gosadia i prudència.

6) Convindria comparar aquest estudi amb d'altres efectuats sobre d'altres comarques, tot aplicant-hi els factors correctors que hi escaiguin per a homologar-ne les conclusions. Hom no gosaria establir percentatges sense conèixer la població de cada comarca en dates tan reculades; el nombre de topònims s'equilibraria estadísticament amb la base de població de cada comarca.

Tot i així, es pot provar de postular que el Berguedà, el Solsonès i el Bages, segons es desprèn de l'arqueologia i la Història, irregularment avalades per la toponímia, foren romanitzats, per bé que no tan intensament com d'altres zones. A cada comarca hi ha sectors més febles, en part, sens dubte, a causa de les característiques del terreny (l'oest, al Bages; el nord, al Berguedà; el nord, el sud i l'oest, al Solsonès; aquesta darrera comarca presenta una concentració de dades cap al centre i l'est).

Sembla, doncs, que, tot comptat i debatut, les dades que ens forneix la toponímia, avalen, *grosso modo*, les dades històriques i arqueològiques. Ja han estat precisades les limitacions actuals d'aqueixes dades. Ara bé: si, pel que fa al Bages i al Berguedà, la teoria de la Romanització amb què A. Badia i Margarit explica la divisió dialectal de la llengua catalana s'avé en general amb els resultats aquí obtinguts (dues zones de romanització mitjana, més evident al Bages que al Berguedà), les dades relatives al Solsonès topen amb el problema de la mateixa divisió comarcal²⁶. En efecte, si bé hi ha més indicis de romanització a lle-

vant i al centre (arran del feix principal d'isoglosses), tampoc no en manquen a ponent; deduir d'això una progressiva manca de romanització fóra potser poc o molt pertinent; però relacionar-ho amb la divisió dialectal implicaria enutjoses comparacions: ¿per què, doncs, els sectors menys romanitzats del Berguedà i el Bages haurien de conservar el dialecte oriental?

La divisió dialectal del Solsonès té a veure clarament, com Badia ja féu veure, amb la partió de les aigües (cap al Llobregat, l'oriental; cap al Segre, l'occidental); i la «realitat» comarcal del Solsonès és discutible. Una distribució més lògica, que vinculés d'alguna manera el cantó de Sant Llorenç i la Vall de Lord al Berguedà, atorgaria a aquesta comarca alguns indicis més de romanització; la circumscripció del Solsonès a la ciutat de Solsona i el seu entorn, amb Olius i Lladurs fins a Navès etc., donaria a aquesta petita comarca un grau de romanització important, equiparable al Bages; i el sector ponentí, de fronteres, com pertot arreu, força ajustades a la realitat dialectal, tindria, d'acord amb la toponímia i l'arqueologia (sempre amb les salvetats reiteradament advertides!) un nivell de romanització més feble, cosa que s'avindria amb la tesi de Badia.

Amb aquesta precaució per al cas especial del Solsonès, hom podrà convenir que es pot parlar de graus o nivells diversos de romanització, que per força han d'haver deixat rastres en la toponímia; com sens dubte es faria més evident si es sistematitzaven les recerques interdisciplinàries sobre toponímia i arqueologia (pre-romanes, romanes, germàniques, aràbiques) a Catalunya.

Balsareny i Manresa, maig-agost 1987
Reelaborat: Balsareny, febrer-maig 1989

1. La teoria de Badia ha estat exposada al seu llibre *La formació de la llengua catalana* (Abadia de Montserrat, 1981) i matisada i ampliada a «*Sobre els elements medievals en la formació de la llengua catalana*», dins *Actes del III Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Toronto 1982)*, Estudis en honor de Josep Roca-Pons (Bibl. Abat Oliva 30, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983, pàgs. 19-34), reproduït després a *La Llengua catalana: un procés multiseccular* (Suplementos, 6, Antologies temàtiques, «*Anthropos*», 1988, pàgs. 43-48); també a «*L'acció del substrat i la formació de la llengua catalana*» (dins *Miscel·lània Sanchis Guarner I: Estudis en memòria del professor Manuel Sanchis Guarner: Estudis de llengua i literatura catalanes*, «Quaderns de Filologia», Universitat de València, València 1984, pàgs. 9-15) (reproduït a «*Anthropos*», ibídem, pàgs. 29-36); també a «*L'origen de la llengua catalana*», la seva aportació al volum col·lectiu *Els Països Catalans: un debat obert* (Ed. Tres i Quatre, València 1984, pàgs. 95-137), reproduïda igualment a «*Anthropos*», ibídem, pàgs. 5-18; i encara, ja endegada la primera versió d'aquest treball, a «*L'hagiotoponímia i la romanització. Una contribució no prou evident*», dins «*Miscel·lània d'homenatge a Enric Moreu-Rey*», vol. I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988, pàgs. 119-133. La teoria de Badia ha originat, al seu torn, un debat del qual destacariem, entre altres opinions, la d'Enric MOREU-REY «*Protohistòria de la llengua catalana. El recurs a l'onomàstica*» (dins «*Societat d'Onomàstica. Butlletí interior*», VI, 1981,

pàgs. 9-14) (contestat per Badia a «*L'origen de la llengua...*» i «*Sobre els elements medievals...*», op. cit.); la d'Antonio TOVAR, recensió del llibre de BADIA (dins «*Investigación y Ciencia*», octubre de 1981, pàgs. 135-137) (contestat per BADIA a «*L'acció del substrat...*», op. cit.); i la de Joan BASTARDAS, «*El català occidental i el català oriental. Un gran tema per a una controvèrsia*» (dins «*Serra d'Or*», 272, maig 1982, pàgs. 35-36) (contestat per BADIA, «*Tot reprement la controvèrsia*», dins «*Serra d'Or*», febrer 1983, pàgs. 29-30). També la del Dr. Antoni FERRANDO, inèdita, en un debat a la Facultat de Filologia de la Universitat de València l'11 d'abril de 1984 (al·ludida per BADIA a «*L'origen...*», op. cit.).

2. Joan COROMINES («*Noms romans en -ANUM, -ANAM, -ANICAS, -ACUM i semblants*», dins *Estudis de toponímia catalana*, Biblioteca Filològica Barcino, vol. I, Barcino, Barcelona 1965, pàgs. 233-241) [En endavant, Cor.]. Vegeu també Paul AEBISCHER, *Études de toponymie catalane, (...) II, Les noms de lieux en -anum, -acum et -ascum de la Catalogne et du Roussillon*, (Memòries de la Secció Filològica, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1928) [En endavant, Aeb.].— Objecions en E. MOREU-REY, *Els nostres noms de lloc*, Palma 1982, 137-138 i 144.

3. Antoni M. BADIA i MARGARIT, «*L'hagiotoponímia...*», op. cit.

4. *Diccionari nomenclátor de pobles i poblats de Catalunya* (2ª edició, Ed. Aedos, Barcelona 1964).

5. Francisco MARSÀ, *La villa en la toponímia catalana*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Madrid, 16 de juny de 1954. Cf. també, del mateix autor, *La hagiografia en la toponímia de la marca Hispànica*, Congr. Rom. Barcelona, II, pàgs. 505-516.

6. Joan COROMINES «*Noms romans en -ANUM...*», op. cit.

7. Joan COROMINES, «*Noms aràbics*», dins *Estudis de toponímia catalana*, op. cit., vol. I, pàgs. 265-279; «*Sobre els elements pre-romans del domini català*», *ibíd.*, pàgs. 67-91; «*La survivance du basque jusqu'au Bas Moyen Age*», *ibíd.*, pàgs. 93-152B; «*Miscel·lània de toponímia bascoide a Catalunya*», *ibíd.*, pàgs. 153-217; «*Noms pre-romans*», *ibíd.*, pàgs. 219-231. Vegeu, però, la resta de la bibliografia emprada per Badia, especialment pel que fa a l'arabisme; avui caldria afegir-hi les contribucions de Pere BALANA i ABADIA (especialment a «*Societat d'Onomàstica*», núms. 13, 16, 17, 19, 20; i *La toponímia de Catalunya (aproximació al coneixement físic i humà dels municipis i comarques)*, B., 1988.

8. Un equip dirigit per l'historiador Josep Maria Gurt actualment duu a terme una recerca de microtoponímia a Navès; i qui això signa ho fa d'antroponímia i toponímia a Balsareny; etc. Però, si bé per als nuclis habitats la replega no és difícil, passarà un temps considerable fins que hom pugui declarar-ne exhaustiu el resultat.

9. En un seguiment, no tan sistemàtic com hauria calgut, del *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* [en endavant, *SdO, BI*], hem trobat reculls locals de toponímia, com els de Llobera (núms. 1-2-3, M. A. VIDAL COLELL); Castell de la Llena (núm. 11) i Timoneda (núm. 22), Ramon PLANES ALBETS); St. Llorenç de Morunys (núm. 25, Manuel RIU, sobre el topònim *Morunys*); Rajadell (núms. 17 i 22), Francesc RAFAT SELGA; Gósol (núm. 18), Antoni FERRAN LLOBET; Manresa (núm. 22), Josep M. GASOL; El Solsonès (núms. 21 i 31), Antoni BACH RIU. D'aquest mateix autor trobem, al núm. 6, un important estudi: *Fons d'informació onomàstica al Solsonès*. També hi ha un article sobre topònims d'Olius en un document del 930, a la revista «*La Frau*», n° 3. I es troba un abundant fons documental a la revista *Urgellia*, que tanmateix no hem buidat de forma exhaustiva; com tampoc la *Biblioteca Toponímica de Catalunya, València i Balears*, de la *Revista Catalana de Geografia*.

Com que hi ha força noms de pobles, veïnats i agregats, i també, bé que no amb prou sistematització, els noms de les masies més antigues, s'ha fet un repàs del volum 2 de la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya* (1981) [en endavant, *GGCC*], obra de Josep M. GASOL, Antoni PLADEVALL i Antoni BACH, que abasta les comarques estudiades. També

de *Catalunya Romànica* [en endavant, CR] hem obtingut dades d'interès (datacions, grafies antigues, anàlisis històriques). Els volums referits al Berguedà i al Bages van ser preses en consideració a la primera fase; el volum del Solsonès, aleshores en premsa, ha estat ara també tingut en compte.

Pel que fa al Bages, es va consultar el primer volum d'una obra de recentíssima aparició: la *Història del Bages, I*, de diversos autors coordinats per Llorenç Ferrer i Aldò dins el projecte de la *Història de les Comarques Catalanes* (Ed. Par-Cir, Manresa 1987) [des d'ara, H^a Bag.]. El segon volum ha aparegut el 1988, i ha estat aprofitat per a aquest treball. Fóra desitjable la publicació dels volums del Berguedà, el Solsonès, Osona i la resta de comarques (Anoia ja havent aparegut el 1989); el rigor i la qualitat dels tres volums publicats avala aquest desideratum. També algunes monografies: Fortià SOLÀ, *Història de Sallent* (Vic 1920); FAES, *Sallent a l'abast* (Sallent 1982); Rosa SERRA i ROTÉS, *Aproximació a la història de Puig-Reig* (Puig-reig 1982); DIVERSOS, *Bagà, la capital històrica de l'Alt Berguedà* (Bagà 1988); Antoni LLORENS i SOLÉ, *Solsona i el Solsonès* (Manresa 1981); FABRE-MAYER-RODÀ, «*Epigrafia romana de la comarca del Bages*» a *Miscel·lània d'estudis bagencs 3* (CEB, Manresa 1984); Albert BENET i CLARÀ, *Història de Manresa. Dels orígens al segle XI* (Manresa 1985 [= ABC]); íd., *Manresa, mil anys enrera* (ss. XI-XI) (Manresa 1981), A GGCC i CR hi ha abundant bibliografia: una via més a exhaurir.

També s'ha consultat el volum corresponent al pre-romànic de la *Història de l'Art Català* (Ed. 62), el de Xavier BARRAL i ALTET *L'art pre-romànic a Catalunya, segles IX-X* (Ed. 62, 1981) i Xavier SITJES i MOLINS, *Les esglésies pre-romàniques del Bages, Berguedà i Cardener* (Caixa Est. Manresa, 1977). Del mateix autor, *Esglésies romàniques de Bages, Berguedà i Cardener* (Llibreria Sobrerroca, Manresa 1986); de Francesc VILLEGAS, *El romànic del Bages* (Llibreria Sobrerroca, Manresa 1982).

Per obtenir grafies antigues dels topònims que ens interessaven, vàrem acudir als índexs onomàstics, de fàcil consulta, de diferents publicacions: José BALARI JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya* (Barcelona 1899; reed. IICR, Sant Cugat 1964) [= Bal.]; F. MIQUEL ROSELL, pvre., *Liber Feudorum Maior* (Barcelona 1945) [= LFM]; E. JUNYENT, *Diplomatari de Vic* (3 fascicles fins en aquell moment, quatre avui) [= DVic]; J. RIUS SERRA, pvre., *Cartulari de Sant Cugat*, (Barcelona 1946) [= CSC]; Ramon d'ABADAL i VINYALS, *Catalunya Carolíngia, els diplomes carolingis a Catalunya* (IEC, Barna 1926-1952) [= CC]; Pere de MARCA, *Marca Hispanica* (Paris 1688; ed. cat. 1965; facsímil, 1970) [= MH]; Frederic UDINA *El archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X* (Barna 1951) [= AC]; el *Cartulari de Poblet* (IEC, Barna 1938); i Joan SERRA VILARÓ, *Les baronies de Pinós i Mataplana* (1930-1950). També Dieter KREMER, *Die germanischen Personennamen in Katalonien*, (IEC, B., 1969-72; extret d'*Estudis Romànics* [= ER], XIV-XV, 1969-70 [1972-73]) [= Kremer]. És important també l'obra col·lectiva *Els Castells Catalans*, (Rafael Dalmau ed., Barna 1976), amb índexs, molt ben documentada. També té índexs, malgrat no haver estat editat, el *Cartulari de Santa Maria de Solsona* que es conserva a l'Arxiu Episcopal d'aquella ciutat, i que es podia consultar puntualment en cas d'haver de menester informació sobre grafies antigues d'algun topònim dubtós; no cal dir que la recerca en arxius forniria més grafies, datacions i topònims antics. Agraïm la gentilesa de Mn. Josep M. GASOL, de l'Arxiu de la Ciutat de Manresa, així com al Dr. Joan BASTARDAS, que ens han fet valuoses indicacions.

D'altres reculls de documentació anteriors a 1928 (Joaquim MIRET i SANS, *Los noms personals i geogràfics...*, (BRABLB, VII-VIII); ALART, *Cartulaire Roussillonnais*, Perpignan 1880; FLÓREZ, *España Sagrada* (Madrid 1774-1850); Pierre de MARCA, *Marca Hispanica sive Limes Hispanicus* (Paris 1688); VILLANUEVA, *Viage literario à las Iglesias de España* (Madrid 1803-1852) etc., així com l'edició de PUJOL de l'Acta de la Seu d'Urgell, ja foren, entre altres, despallats per Aebischer (*op. cit.*), del qual es reproduïxen algunes ocurrències i dates.

Per mirar d'establir etimologies dubtoses, s'ha recorregut a Enric MOREU-REY, *Els nostres noms de lloc*, (ed. Moll 1982) [= *NNL*]; a Francesc de B. MOLL, *Els Llinatges Catalans*, (ed. Moll, Palma 1959; 2ª ed., 1982; 4ª, 1984) [= Moll]; al *Diccionari Català-Valencià-Balear [DCVB]* d'ALCOVER-MOLL; i al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan COROMINES [*DECLC*]. Hom ha tingut present el mapa i la llista de Joan COROMINES *Noms romans en -anum...*, *loc. cit.*, als quals s'ha gosat suggerir alguna modificació; no hem consultat el treball inèdit de Francisco MARSÀ *La villa en la toponímia catalana*, però s'han buidat tots els topònims en VILA- seguits de nom propi o dubtós que figuren al *DCVB* (cosa que, per a les comarques en qüestió, ha permès afegir-ne algun als que BADIA, *La formació...*, 78-86, sobre les llistes de Marsà computa); i hom ha tingut present el *Nomenclàtor* d'Aedos per a aquest grup i per als hagiotopònims, per bé que el recompte d'aquests darrers, després obviat, resultà sensiblement igual al de Badia, atès que, pel que fa a les cases de pagès, els hagiotopònims solen anar vinculats a esglésies veïnes, en la datació de les quals s'ha procurat de posar més esment.

10. A part del *Mapa del Solsonès* editat pel Consell Comarcal d'Alta Muntanya, i les *Guies ALPINA* no cobrint sinó molt parcialment l'àmbit de la recerca, s'han buidat els mapes militars d'Espanya del *Servicio Cartográfico del Ejército* (escala 1/50.000), la incúria toponímica dels quals és, altrament, notòria: problemes d'accentuació (*Bagés, Navarclés*, etc.); de fonètica (*El Llener* per *El Gener*, etc.); de traducció arbitrària (*Corderoble* per *Corderroure*, etc.); ús caòtic, a tort, i desús quan caldria, dels termes *Can, Cal, Casa*, etc.), i tota altra mena d'incoherències que són del domini públic. Amb tot, les característiques dels noms a destriar del corpus eren prou rígides (acabats en -á i afins, i composts de *Vila + nom personal*) com perquè hom decidís d'emprar aquests mapes sense excessiva por a ometre algun topònim d'interès. De fet, només en uns pocs casos hi ha hagut dubtes, fàcilment aclarits mitjançant comunicacions personals.

D'altra banda, aquests mapes eren els únics al nostre abast. No passava de projecte la creació d'una Cartoteca a l'Institut Cartogràfic de Catalunya; els mapes d'escala 1/5000, més actualitzats, resultaven inadequats per a un estudi d'aquestes característiques: els d'escala 1/10000 són muts; i els d'escala 1/25000 de l'*Instituto Geográfico Nacional* (MTN, 25), ja amb toponímia correcta i abundor de dades (cf. Joan TORT i DONADA, *SdO. BI, XXV*), són en procés d'edició, i en el moment de la recerca només hi havia disponible una tercera part del Berguedà, un ínfim racó del Bages i quasi res del Solsonès.

Cap d'aquests mapes no recull exhaustivament, ni de bon tros, tots els noms de lloc. Tanmateix, els més significatius (per l'antiguitat) podent-se espigolar a les obres de consulta general estudiades, el corpus complementari resultant del buidatge dels mapes sembla mínimament satisfactori. Les mancances (noms medievals en *Villa + NP* avui perduts, que es trobarien als diversos reculls documentals antics esmentats) són una altra possible via de recerca més en profunditat.

11. Entre molts d'altres que han subministrat valuoses dades puntuals, he de fer palès el meu pregon agraïment als senyors Josep Amils, Joan Bajona, Josep Busquets, Ramon Camprubí, Josep Castel, Ramon Ciuró, Antoni Claramunt, Josep Colell, Pere Massana, Josep Muntanyà, Esteve Obradors, Josep Planas, Ramon Mas Salvans, Jaume Sala, Mn. Jordi Sala Fígols, Mn. Andreu de Sagàs, Pare Lluís d'El Miracle, Ajuntament de Calders, etc.

12. Ja Aeb. va rectificar lúcidament les arriscades asseveracions de Bal. en aquest sentit. I MOREU-REY (vegeu nota 2, supra).

13. A voltes incerts! Per exemple, l'atribució, que encara hom fa a voltes, a l'any 839 de l'acta de Consagració de la Seu d'Urgell, amb el seu capbreu posterior, editada per Pere PUJOL (*ER*, II), estudiada per W. MEYER-LÜBKE (*BOC*, 1923) i buidada per Aeb. El fet que ara mateix els historiadors consideren aquest document una falsificació de finals

del segle X o començaments de l'XI no en desvirtua el valor: només ens fa retardar les datacions primeres de tots els topònims que hi són inclosos. Vegeu sobre aquesta qüestió la proposta de Cebrià BARAUT, *Data de l'acta de consagració...*, a «Urgèllia» núm. 7 (1984-85, Lleida 1987, pàgs. 515-529), «destinada potser a sentenciar definitivament el llarg liti-gi» (*SdO-BI*, XXXI, 68). Aquí la citarem convencionalment per «segle X».

14. Cf. [ANONIM], *Tomàs Viladomiu y Bertrán* (Gràfiques Molins, Berga 1957).

15. *L'arqueologia al Bages* d'Antoni DAURA i Joan GALOBART (Les Fonts, 5, CDL Bages 1982), amb gran luxe de detalls i pretensió (diria que reeixida) d'exhaustivitat, així com amb una completíssima bibliografia. El meu agraïment al Sr. Antoni Daura per la seva personal atenció. També d'Antoni DAURA, Joan GALOBART, Dolores PARDO i Eduard SANCHEZ ha resultat utilíssim el llibre *El jaciment ibero-romà de Boades*, Ed. Dovella, Manresa 1987; i la ja citada *Història del Bages*, de la qual, tanmateix, no hem aprofitat algunes dades arqueològiques de poca entitat que són citades a la història particular de cada població. Obres generals a consultar són la clàssica de Miquel TARRADELL, *Les arrels de Catalunya* (Barcelona 1962) i el més recent volum I de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre VILAR (ed. 62, 1987), així com els estudis introductoris a CR XI-XIII. També, de M. TARRADELL, «*Dels orígens a l'estructura agrària del món romà*» dins *Estructura social i econòmica del camp català* (Ed. La Magrana, Barcelona 1983); M. C. FERNÁNDEZ CASTRO, *Villas romanas en España* (MC, Madrid 1982); i Jordi PONS, «*Conflictos i dualitat socio-econòmica a la Catalunya pirinenca durant l'Alt imperi*» (1979; «*Fonaments*» núm. 2, pàgs. 11-43).

16. Informació de 1987, que agraeixo a la professora Dolores SANTANDREU, de Berga.

17. Juan SERRA VILARÓ, *Estación ibérica, terma romana y taller de terra sigillata en Solsona. Memòria de las excavaciones* (Junta Superior de excavaciones y Antigüedades, Madrid 1924; i Juan SERRA VILARÓ, *Cerámica en Abella. Primer taller de terra sigillata descubierto en España* (JSEA, Madrid 1925). També comptem amb un estudi de Miquel CURA, *El poblament pre-romà a les comarques centrals de Catalunya* (Boletín Arqueológico de Tarragona, época IV, fasc. 113-120, Tarragona, 1971-1972), no ben bé sobre el que ens interessa; i amb un article de Manuel RIU, a *Urgèllia*, V, 1982, sobre Sant Llorenç de Morunys, que parla de la troballa d'una mà de marbre que sembla pertànyer a una escultura romana. Agraeixo l'atenció que em concedí l'historiador Ramon PLANES i ALBETS. La síntesi (l'estat de la qüestió) l'ha proporcionat molt amablement l'arqueòleg Magí MIRET i MESTRE; són les preactes, encara inèdites aleshores les actes, de les *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana* (Granollers, febrer 1987), on la ponència de J. M. GURT, M. MIRET i J. XANDRI versà sobre «*Algunes dades sobre la Romanització al Solsonès (Lleida)*» i inclou una ressenya de totes les troballes conegudes i una bibliografia molt completa, especialment de les memòries de Serra Vilaró; li'n regreicio especialment la gentilesa; com també al Sr. Manuel RIU l'amable atenció que ens dispensà.

18. A. M. BADIA i MARGARIT, «*Els noms de lloc catalans Maçana (i afins)*», dins «*Estudis Romànics*», VIII (1961), abril 1966; i «*De nouveau à propos des noms de lieux catalans Maçana, Maçanes, Maçanet*», dins *Proceedings of the eighth International Congress of Onomastic Sciences*, Mouton & Co., The Hague-Paris, 1966.

19. Cal corregir dels mapes: CAMPIÓ (Castell de l'Areny) en lloc de CAMPÀ; XIULANS (Sagàs) en lloc de XIULANS; SUBIRACH (molí d'en) (Borredà) en lloc de SOBIRÀ. També, segons la pronúncia de la gent del lloc): GAMISANS (Sagàs) en lloc de GAMISSANS.

20. Cal corregir dels mapes: VILADECANS (Riner) <s. XIII, *SdO-BI*, 31>: en lloc de VILA DE CAMÓS (!!); VILLORBINA (Riner) en lloc de VILORBINA segons tots els enquestats. VILADRIC (Olius, Llobera), tots dos en comptes de VILARIC, LLEVA (Lladurs) és LLERA.

21. Les fonts emprades són: la *Història de l'Art Català*, vol. I, cit.; Antoni PLADEVALL, *Els monestirs catalans*, Destino, 3ª ed., Barna 1974; J. M. GAVÍN, *Inventari d'esglé-*

sies, 1979/1986; Xavier BARRAL i ALTET, *L'Art Pre-romànic a Catalunya, ss. IX-X*, ed. 62, Barna 1981; Xavier SITJES i MOLINS, *Les esglésies pre-romàniques de Bages, Berguedà i Cardener*, Caixa d'Estalvis de Manresa, Manresa 1977; Francesc VILLEGAS i MARTÍNEZ, *El romànic del Bages*, Llibreria Sobrerroca, Manresa 1982; i Xavier SITJES i MOLINS, *Esglésies romàniques de Bages, Berguedà i Cardener*, Llibr. Sobrerroca, Manresa 1986.

22. X. BARRAL, *op. cit.*, dóna com a «posterior al pre-romànic» les esglésies següents:

El Bages: MONTERRAT. Santa Cecília. (957). Però no en queda res que no sigui de l'XI. CASTELLBELL I EL VILAR. Sant Cristòfol. Ja és romànica.

SANT MATEU DE BAGES. Sant Miquel de les PLANES.

CALLÚS. Santa Maria de VILADELLEVA. Aspecte del s. XI.

MONISTROL DE MONTERRAT. Sant Pere de VILAMARICS. Elements pre-romànics.

El Solsonès: NAVÉS. (LINYA), Sant Grau d'ANGLERILL. «Romànic o posterior».

SANT LLORENÇ DE MORUNYS. Sant Cristòfol dels PASQUETS. Segle XI.

SOLSONA. Sant Salvador de GOLARONS. «Romànic amb persistència de tradicions posteriors».

El Berguedà: CAPOLAT. Sant Serni de TERRERS. «Romànica o posterior; evoca les antigues construccions pel seu caràcter rústic».

PUIG-REIG. Santa Maria de MEROLA. (819). Vestigis d'absis en ferradura; però les ruïnes semblen romàniques.

LA POBLA DE LILLET. Santa Cecília de RIUTORT. «Sembla romànica».

SALDES. Sant Sebastià del SULL o d'URGENT. «Sembla del s. XI» (Però per a M. Riu és de finals del IX).

SANT JAUME DE FRONTANYA. Sant Esteve de Can TUBAU o de MONNER. S. XI?

SERRATEIX. Sant Pere de SERRATEIX. Fi segle X.

MONTMAJOR. Sant Miquel de SORBA. «Sembla romànica».

(Exclou del llibre de X. SITJES, *cit.*, a falta de proves d'ésser pre-romàniques, les esglésies de: Sant Andreu de CERCS, Sant Martí de CANALS del CATLLARÍ i Santa Maria de LILLET; i dubta de les parets de Sant Salvador de MATA (Capolat) i dels relleus de la finestra de l'absis de Sant Llorenç PROP BAGA).

23. Cal corregir l'error, reiterat, d'atribuir a Balsareny unes suposades sepultures romanes «al Passeig». És possible que es tracti de les tombes del Passeig Ramon Vall de Navàs, que no són romanes; no molt lluny hi ha Can Vall, on sí que s'ha trobat ceràmica romana. També pertany a Navàs la fàbrica de La Mecànica, per bé que termenejant amb Balsareny; és probable que la sepultura en qüestió, de la qual no es sap res més, pertangués a aquest terme. S'exclou, també, del terme de Navàs, les troballes del *Pla de la Fossa*, en una zona colindant amb el terme de Navàs però pertanyent ja en realitat al de Viver i Serrateix (El Berguedà).

24. A la pàg. 43 del text de J. M. Gurt *et alii* s'esmenta un treball de Serra i Vilaró on parla de jaciments romans indicant-los només pel terme municipal en què es troben. Ací es pren en consideració, sota interrogant, els de Lladurs, Castellar i Clariana, dels quals no disposem de cap correspondència amb cap altre jaciment estudiat en el treball de Gurt. El text de Serra i Vilaró conté també una referència que surt del Solsonès, per bé que n'és fronterera: el lloc de Sorba, que pertany a Montmajor.

25. Fonts. Bages: J. M. BADIA i MASGRAU, «Dades històriques i arqueològiques entorn de Navàs», dins *Miscel·lània d'estudis bagencs* 3, Centre d'Estudis del Bages 1984, pàgs. 115-121; Antoni DAURA i Joán GALOBART, *L'arqueologia al Bages, II*, «Les Fonts» nº 5, Col·legi de Doctors i Llicenciats, delegació del Bages, Manresa 1982; Antoni DAU-

RA, Joan GALOBART, Dolors PARDO i Eduard SÀNCHEZ, *El jaciment ibero-romà de Boades*, Col. Monografies, 1, Ed. Dovella, Manresa 1987; i *Hª Bag.*, I-II; Josep Maria BADIA i MASGRAU: comunicació personal. Berguedà: Antoni DAURA *et alii*, *El jaciment ibero-romà de Boades*, op. cit.; J. M. GURT, M. MIRET, J. XANDRI, *Algunes dades sobre la Romanització al Solsonès (Lleida)*; preactes de les Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana, Museu de Granollers, 1 – Documents de treball, pp. 39-44 (Inclou dades sobre Montmajor, al Berguedà); Dolors SANTANDREU, comunicació personal. Solsonès: J. M. GURT, M. MIRET, J. XANDRI, *op. cit.*; Manuel RIU i Ramon PLANES i ALBETS: informacions personals. Més bibliografia *supra*, nota 9.

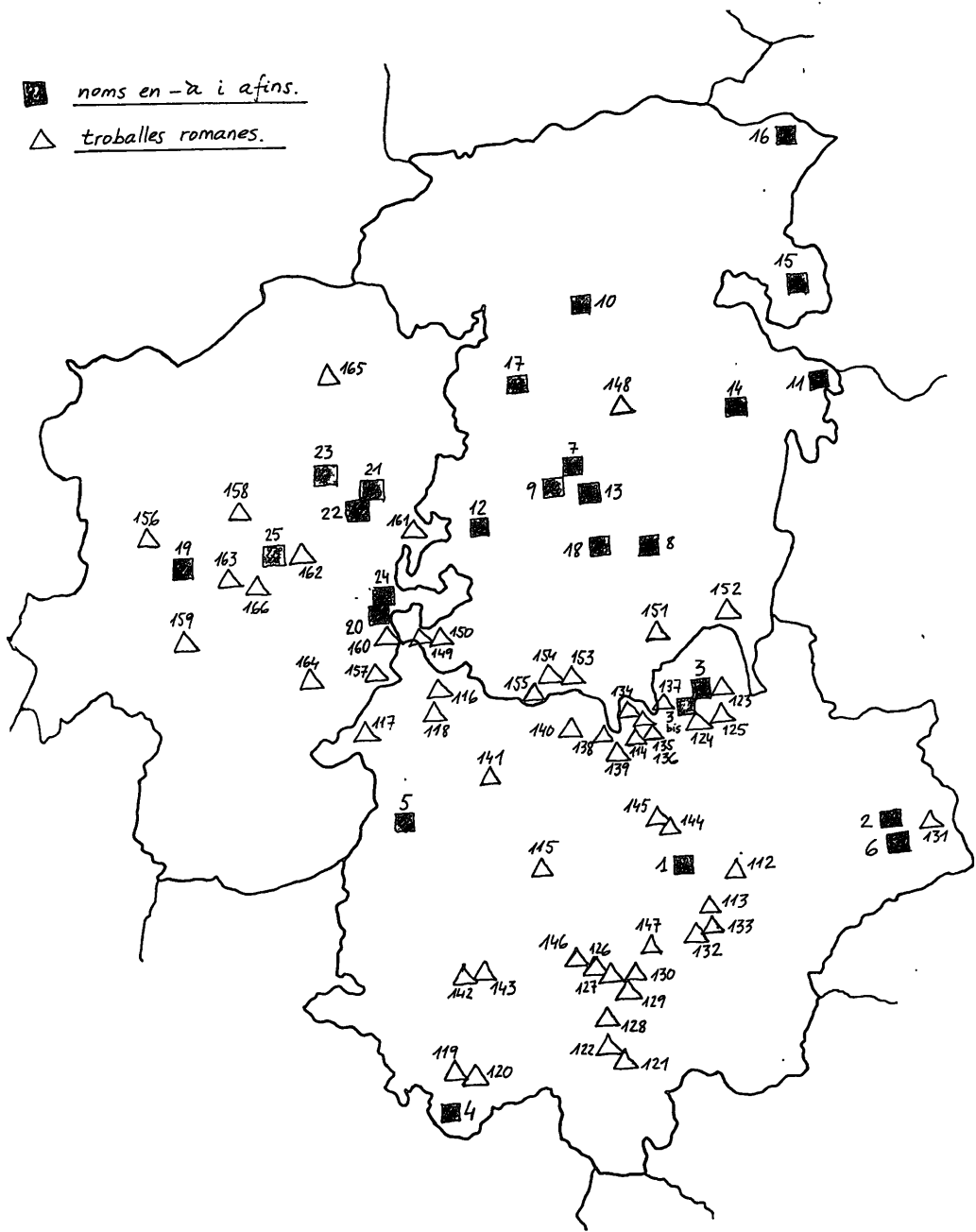
26. Cf. Antoni M. BADIA MARGARIT, «Fronteres dialectals i fronteres comarcals», dins *Festschrift Kurt Baldinger zum 60. Geburtstag 17. November 1979* (Tübingen 1979, pàgs., 687-699; reproduït a *Ilerda*, 1981, pàgs. 281-293; i a *Anthropos*, loc. cit., pàgs. 37-42).

TREBALLS EN CURS

Ventura ROCA MARTÍ i col·laboradors d'Oliana i Ponts: Recull dels topònims de les partides que negarà el pantà de Rialb (Baronia de Rialb, La Clua, Bassella, Tiurana...).

■ noms en -à i afins.

△ troballes romanes.

○ noms en VILA + NP etc.

◇ altres noms en -à, etc.

